

Ім'я користувача:
К-ра історії ст. світу

ID перевірки:
1015932144

Дата перевірки:
22.11.2023 09:34:45 EET

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library + DB

Дата звіту:
22.11.2023 09:36:24 EET

ID користувача:
34049

Назва документа: Магістерська_робота_Вербовецька_Л_П_

Кількість сторінок: 85 Кількість слів: 20374 Кількість символів: 154598 Розмір файлу: 329.50 KB ID файлу: 1015603186

0% Схожість

Збіги відсутні

9.95% Цитат

Цитати

50

Сторінка 88

Не знайдено жодних посилань

1.08% Вилучень

Деякі джерела вилучено автоматично (фільтри вилучення: кількість знайдених слів є меншою за 10 слів та 2%)

1.02% Вилучення з Інтернету

151

Сторінка 89

0.52% Вилученого тексту з Бібліотеки

151

Сторінка 91

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

11

Тема: Становлення феміністської парадигми в соціальній та культурній антропології та розвиток жіночих студій в народознавстві

Виконала: Вербовецька Л.П.

Керівник: Кожолянко О.В.

ЗМІСТ:

ВСТУП c.

РОЗДІЛ 1

Основні підходи до розуміння гендеру та гендерної рівності. Гендер як категорія соціально-історичного аналізу етнічної культури c.

РОЗДІЛ 2

Західний досвід феміністської парадигми у соціальній та культурній антропології c.

РОЗДІЛ 3

Основні тенденції жіночої проблематики в Україні (друга половина XIX - початок XXI ст.) c.

ВИСНОВКИ c.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним із важливих завдань сучасної української етнології є осягнення витоків, основних джерел та самої сутності гендерної проблематики у сучасному українському суспільстві.

Жіночі та гендерні студії стали особливо актуальними на території України на поч. 90-их років ХХ ст. Але в гуманітарних науках вони наразі носять фрагментарний та дещо однобічний характер. Причиною цього є те, що вони розвивалися переважно лише в двох напрямках. Один з цих напрямів - історичні життєписи видатних українок, інший - історія жіночого руху в Україні. Проте, варто відзначити, що вчені все ж не оминають у своїх дослідженнях і повсякденне життя та історичне минуле звичайних пересічних українських жінок. На жаль, подібні студії які в українському народознавстві розвивалися досить успішно наприкінці ХІХ-на поч. ХХ ст., вже у советський період суттєво занепали. Основних причин досить тривалої стагнації у вітчизняній науці цього напрямку досліджень було декілька: фізичне знищення української інтелектуальної еліти; силоміць перервана у народознавстві традиція жіночих студій; ідеологічний тиск та інформаційна ізоляція в період соціалізму; спотворені комуністичною ідеологією та дискредитовані советською практикою ключові ідеї фемінізму.

У 1990-их роках відбуваються процеси демократизації українського суспільства. Такі процеси почали сприяти поступовому проникненню до українського академічного дискусу методології та теорії гендерного підходу. Так, у багатьох науках, таких як політологія, соціологія, літературознавство, мовознавство, соціальна філософія та багатьох інших суспільно-гуманітарних дисциплінах гендерні та феміністські дослідження здобули визнання.

У сучасному народознавстві та україністиці простежується досить парадоксальне явище - наголошується на особливій вазі та ключовому положенні жінки у традиційній українській культурі та громадсько-політичному житті, разом з тим простежується брак ґрунтовних досліджень саме гендерних аспектів української культури. Гендерні та жіночі дослідження з історичної етнології України та соціальної історії наразі належать до найменш розвинених галузей українознавства. Саме тому надзвичайно важливим завданням сучасної науки є критичне дослідження становища жінок в історії української культури та вивчення становлення феміністської парадигми у соціальній та культурній антропології й розвитку жіночих студій у народознавстві.

Метою роботи є дослідження процесу становлення феміністської парадигми у соціальній та культурній антропології, вивчення розвитку жіночих студій у народознавстві, вивчення фемінологічного сегменту української історіографії, який представлений історичними, історико-правовими, етнографічними, соціоантропологічними та культурологічними студіями.

Виходячи з мети, автор ставить перед собою наступні **завдання**:

- розкрити основні підходи до розуміння гендеру та гендерної рівності;
- розглянути гендер як категорію соціально-історичного аналізу етнічної культури;
- проаналізувати західний досвід феміністської парадигми у соціальній та культурній антропології;
- дослідити витоки народознавчих зацікавлень українським жіноцтвом;
- простежити основні тенденції жіночої історії в сучасній Україні та жіночої проблематики у сучасній українській

історичній етнології; проаналізувати фемінологічний сегмент української історіографії, представлений історичними, історико-правовими, етнографічними, соціоантропологічними та культурологічними студіями.

Об'єктом дослідження є розвиток жіночих студій в народознавстві. Предметом виступає феміністська парадигма в соціальній та культурній антропології.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період від початку дослідження вченими жіночої проблематики починаючи з другої половини XIX ст. до початку XXI ст. Часом виділення феміністських студій у культурній і соціальній антропології у відносно самостійний напрямок у галузі гуманітарних досліджень, коли вони отримали визнання у академічному середовищі західних держав є початок 70-их років XX ст.

Географічні межі роботи охоплюють територію Північної Америки та Європи, особлива увага в роботі зосереджена на розвитку жіночих студій на території України.

Історіографія. У советський період жіночу проблематику досліджували у переважній більшості випадків у контексті вивчення прав і функцій “нової радянської жінки” у переважній більшості випадків виключно задля пропаганди советського способу життя. Фактологічна і теоретико-методологічна база таких досліджень під сумнів ставить їхню цінність у науковому плані. Але серед тогочасних етнологічних досліджень необхідно виокремити роботи А. Пономарьова [124], В.Борисенко [69], О.Кравець [111], Н.Гаврилюк [78], Є.Сявавко [140]. Всі перелічені дослідження містять в собі унікальний емпіричний матеріал, тут можна знайти значну кількість етнографічних, фольклорних і статистично-демографічних відомостей, значну кількість цінних спостережень про структуру та типологію сім'ї, характерні гендерні риси

етнопедагогіки, ключові права і функції жінок тощо. Незважаючи на той факт, що декотрі твердження та тези згаданих дослідників є доволі дискусійними, вони не завжди у належній мірі підкріплені науковими фактами та містять в собі декотрі інші вади, проте всі ці дослідження є досить цінними для української історико-етнографічної фамілістики, в рамках котрої у советський період і розвивалися українські жіночі студії.

У другій половині XX ст. вивчення традиційної української сім'ї серед західних вчених не стало об'єктом особливих наукових зацікавлень [133,с. 209-218.].

В Північній Америці представниками української діаспори здебільшого досліджувалася громадсько-політичне життя України і участь у ньому освічених жінок. Всі подібні дослідження виходили у формі коротких публікацій науково-популярних, просвітницьких або публіцистичних. Грунтовні історико-етнографічні дослідження українського жіноцтва не проводилися [107]. Виключенням із цього являється фундаментальне дослідження Марти Богачевської-Хомяк [68]. У своїй роботі дослідниця основну увагу приділила аналізу проблем зародження та розвитку на території України у 1884-1939 роках організованого жіночого руху. Варто відзначити, що у згаданому дослідженні увага приділяється також правовим, соціально-економічним та культурно-освітнім особливостям життя українського жіноцтва у зазначений період. Цю роботу у 1988 році Асоціацією Славісток США було визнано самою найкращою роботою у галузі жіночих студій.

Серед небагаточисельних досліджень з розглядаємої теми варто згадати і статтю Крістін Воробець [190]. У своїй статті дослідниця здійснює спробу проаналізувати проблеми контролю чоловіків над жіночою сексуальністю. Також визначити основні чинники формування у традиційному народному світогляді дуже негативного образу так званої

жінки-спокусниці, яку вважають втіленням гріха та спорідненою з дияволом.

Незважаючи на те, що зазначене дослідження спирається на досить обмежену джерельну базу, оскільки етнографічні матеріали переважно із Полісся, Центральної України та Слобожанщини, через що інколи тут не цілком виправдані узагальнення, проте можна з впевненістю сказати, що зазначена праця є досить цінною як одне з найперших досліджень такого малодослідженого аспекту із жіночого життя, котра була здійснена на ґрунті феміністської критики культури. Вона цілком може виступити методологічною моделлю у подоланні андроцентричної візії жіночого повсякдення.

Необхідно згадати і науково-популярну статтю Б.Цимбалістого “Родина та душа народу” [149]. У ній дослідник розглядає вплив на формування етнопсихологічних рис українського народу родинної етнопедagogіки. Автор робить висновок, що роль архетипу матері у структурі української традиційної ментальності була визначальною. Проте, варто відзначити, що Б.Цимбалістий у своєму дослідженні не вдається до аналізу значної кількості емпіричного матеріалу. Він швидше вибудовує свою роботу на досить тривіальних рефлексіях над популярними фольклорними мотивами.

Наприкінці XX ст. на постсовєтському просторі простежується значна активізація усіх суспільно-гуманітарних наук. У цей час у колишніх совєтських республіках відбувається бурхливий розвиток жіночої історії, з'являється значна кількість наукових праць, що були присвячені проблемам антропології та історії жіноцтва у різні історичні періоди [41, 89, 90, 91, 145]. Незважаючи на те, що українських матеріалів серед цих наукових праць було досить мало, проте вони являються гарним зразком досить успішного використання у дослідженні жіночої

проблематики у контексті традиційної культури міждисциплінарного підходу і сучасних теорій.

Серед сучасних досліджень з жіночої історії у пострадянський період особливе місце належить роботам Наталі Пушкарьової. Багаточисельні дослідження науковиці містять в собі основні методологічні принципи і теоретичні засади гендерної та жіночої історії [126, 127, 129], у цих дослідженнях розкриваються проблеми інституціоналізації в історичних науках гендерного підходу [131].

Здійснене Н.Пушкарьовою соціально-історичне вивчення маловивчених і суперечливих аспектів повсякдення жінки, демонструють наочно евристичність і перспективи використання феміністської критики і гендерного підходу у цій галузі [130, 132]. Своєрідним підсумком у наукових дослідженнях гендерних студій в історичних науках Н. Пушкарьової стала монографія “Гендерна теорія і історичне знання”. У монографії дослідниця робить критичний огляд довготривалого і досить болючого процесу становлення гендерних і жіночих студій у історичній етнології і соціальній історії у контексті світової науки. У своїй роботі науковиця прослідковує генезу історичної фемінології/жіночої історії на тлі розвитку історичної науки, аналізує внесок феміністських студій до розвитку методологічних підходів, теоретичної бази та методологічного інструментарію цілої дисципліни. Надзвичайно важливим розділом є розділ присвячений гендерним дослідженням у етнологічних дисциплінах (у соціальній та культурній антропології).

Джерельна база. Вивчення становища та ролі жінки у контексті традиційних структур життєдіяльності нашого народу розпочалося ще у II-ій пол. XIX - на поч. XX ст. Тогочасна народознавча наука особливу увагу звертала на дослідження структури сім'ї, звичаєвого права та громадського і сімейного побуту. Це стало причиною появи цілого ряду досить цінних наукових розвідок у котрих було висвітлено певні аспекти

повсякденного жіночого життя, особливості становища та функцій жінки в сім'ї та основні риси вдачі української жінки. У II-й половині XIX ст. бурхливого розвитку зазнали ідеї романтизму та теорія соціального еволюціонізму які вплинули на становлення жіночої проблематики як однієї з найважливіших ділянок народознавчих студій.

Зростання наукового зацікавлення становищем та роллю жінки у суспільстві сім'ї потрібно розглядати у контексті загального піднесення жіночого руху. Це був так званий фемінізм першої хвилі, він охопив в останні десятиліття XIX ст. загалом всю Європу та зокрема Україну. Він мав надзвичайний вплив на тогочасну суспільну думку [68, 141, 115]. На академічне середовище суттєво вплинули новітні ідеї емансипації, суфражизму та жіночих прав. Ці ідеї дали активний поштовх до критичного осмислення та вивчення становища українських жінок у той час [8, 31, 95].

Теорія матріархату стала одним із найбільш потужних чинників який викликав наукове зацікавлення становищем та роллю жінок у суспільстві, тут відбувалося наголошення особливої ролі жінки у суспільно-політичному розвитку. Автор цієї теорії німецький історик римського права Й.Я. Баховен. У своїй доповіді “Про права жінок” він виклав концептуальні засади візії найдавнішого етапу історії людства. Головна робота Й.Я. Баховена під назвою “Материнське право. Дослідження гінократії стародавнього світу на основі її релігійної і правової природи” вийшла в світ у 1861 році. Визначаючи матріархат в якості першого, основного етапу суспільної людської історії та не приділяючи значної уваги точності термінів (наприклад, вживаючи такі поняття як гінократія, материнське право, матріархат як синоніми), спираючись на багаточисельні джерела (етнографічні та фольклорні матеріали, художню літературу, твори мистецтва, законодавчі акти, релігієзнавство, мовознавство та археологічні пам'ятки), науковець доводив існування такого періоду історії,

у який у всіх сферах суспільного життя відбувалося явне жіноче домінування. Вчений обґрунтував свої висновки та аргументацію зосередившись переважно на аналізі виявів жіночої влади. До них він відносив явища амазонства та матрилінійний спосіб успадкування майна та спорідненості - материнське право [109]. У слід за Й.Я. Баховеном, ідею матріархату підтримав та згодом розвинув Ф. Енгельс. У 1884 році він у своїй статті “Походження сім’ї, приватної власності та держави” говорив, що матріархат є універсальною історичною стадією еволюції людства, а отже - обов’язковим щабелем розвитку будь-якого суспільства. Обидва згадані науковці мали на увазі лад у жінкам належали якому всі владні повноваження та функції.

Між багаточисельними прихильниками та запеклими опонентами ідей Й.Я.Бахофена та Ф.Енгельса виникли гострі дискусії, ці ідеї мали широкий розголос. В середовищі українських народознавців апологетом теорії матріархату став В.Охримович. Він прагне довести наявність у українському минулому доби матріархату. Своє дослідження під назвою “Значение малорусских свадебных обрядов в истории эволюции семьи” [44] В. Охримович побудував ґрутуючись на всебічному аналізі провідної жіночої ролі у контексті української традиційної сімейної обрядовості (передусім у весільному ритуалі), так само як і етнографічних, фольклорних відомостей та звичаєвого права [45, 46, 47].

Головним науковим дослідженням яке започаткувало наукові студії різноманітних аспектів так званої жіночої проблематики у контексті родини стала вийшовша у 1860 році робота М.Костомарова під назвою “Нарис домашнього життя та нравів великоруського народу у 16-17 ст”. [33]. Згодом праця М.Костомарова “Дві руські народності” [32] та його ж праця “Сімейний побут у творах південноруської пісенної творчості” [34], що вийшла у світ у 1896 році. У цих працях було досліджено фольклорний образ українського жіноцтва, було розкрито етнопсихологічні риси

українки. Поява цих праць засвідчила повну готовність тогочасної народознавчої української науки до ґрунтовних досліджень у галузі жіночих студій.

Жіноча проблематика завдячує своєю появою на сторінках різних народознавчих праць розвитку української фамілістики. Своєрідними етапами у дослідження поступових шляхів еволюції та трансформації загальної структури та форм традиційної української сім'ї, змінам у становищі жінки у цій сім'ї стали наукові дослідження В. Охримовича [44], М. Зубрицького [28], В.Тарнавського [55], І.Франка [60], П.Єфименка [23], Є.Сіцінського [50]. Незважаючи на те, що декотрі твердження зазначених дослідників критикувалися, а подекуди і частково спростовувалися (наприклад інформація про збереження в українців Карпат великої патріархальної сім'ї) у подальших дослідженнях, всі ці дослідження звісно сприяли розгортанню наукової дискусії навколо проблематики, що була пов'язана із статусом української жінки у громаді та сім'ї, в залежності від структури та типу сім'ї - особливостями подружніх стосунків. Таким чином, згадані наукові роботи посприяли та призвели до подальшого становлення жіночих студій у тогочасному українознавстві.

Значну кількість інформації та докладний аналіз майнового і правового становища жінки містять у собі розвідки П.Чубинського [59], О.Єфименко [22], О.Левицького [37], М.Ганенко [7], І.Шаровича [62], І.Тютюмова [57], С.Дністрянського [21], а також матеріали Етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Руський край під керівництвом П.Чубинського [56] та інші праці. У всіх згаданих працях містяться надзвичайно важливі емпіричні фольклорно-етнографічні матеріали та авторські роздуми щодо обов'язків та прав жінок та чоловіків під час укладання шлюбу, у разі різних конфліктів, під час розлучень, під час успадкування майна, статево-вікового розподілу праці та господарсько-

виробничих сфер. Також у цих працях наголос робиться на порівняно високому статусі господині у родині.

У зазначених працях значна увага приділялася проблемам, що були пов'язані із вихованням та доглядом за дітьми, зазначено відмінності у вихованні дітей різних статей, використанням їхньої праці. Велику увагу проблемам дитинства та материнства у контексті народного світогляду та традиційної української родини приділено у роботах М.Дерлиці [18], П. Дашкевича [17], Д.Лепкого [38], В.Гнатюка [10-14], А.Онишука [43], О.Белозерського [4], Х. Ящуржинського [64], а також у комплексній монографічній праці Н.Заглади [27].

Серед яскравих знакових етнологічних досліджень у фемінологічному спектрі які отримали міжнародне визнання та наразі досить високо оцінюються дослідниками, безсумнівно була праця «Дитина у звичаях та віруваннях українського народу», видана у 1906 році, значний етнографічний матеріал для цієї монографії був зібраний Марком Грушевським, згодом цей матеріал було систематизовано та прокоментовано Зеноном Кузелею. Питання про народні уявлення про вагітність, проблеми жіночого репродуктивного здоров'я, народної медицини, вірування, що були пов'язані з особливостями жіночої сексуальності та фізіології, питання дитячої смертності, контролю за народжуваністю дітей та багато інших аспектів із повсякденного життя української жінки вперше постали в якості предмету етнографічного дослідження, яке ґрунтувалося на етнографічному матеріалі зібраному Марком Грушевським на півдні Київщини [20]. Серед найбільш пріоритетних завдань цього дослідження, як зауважував сам вчений, постала необхідність представити «образ жінки від самих початків її зрілості до приведення нею дитини у світ» [20, с. 4].

Значну кількість матеріалу щодо життя та дошлюбного спілкування молоді, канонів хлопця і дівчини, критеріїв виборів шлюбного партнера

містяться у етнографічних записах опублікованих М.Дикаривим [19], у наукових розвідках В.Гнатюка [10-14], М.Сумцова [52-54], З.Кузелі[36]. У зазначених наукових дослідженнях міститься також інформація про особливості підготовки молоді до одруження, окреслено відповідні соціонормативні уявлення і звичаї у контексті звичаєвого права.

У зазначений період виходить ціла низка робіт які були присвячені дослідженню архаїчних елементів світогляду через вивчення та аналіз обрядово-ритуальної сфери, давніх міфів, легенд та вірувань. Незважаючи на те, що представники різних народознавчих теорій, течій та шкіл (дифузійнізму, міфологізму, еволюціонізму, функціоналізму, структуралізму) використовували різноманітні підходи, інтерпретували моделі. Наукові доробки переважної більшості з них є цінним джерелом інформації про становлення жіночої проблематики, та наразі не втратили своєї наукової цінності.

Наукові доробки М.Сумцова [52-54], В.Гнатюка [10-14], О.Афанасьєва [2-3], В.Петрова [48], І.Беньковського [5] та ін., не дивлячись на те, що вийшли в різний час, мають відмінності у методології, - всі вони мають беззаперечну наукову цінність. Праці всіх згаданих дослідників ґрунтуються на ретельному вивченні давніх нашарувань у різноманітних галузях тогочасної культури, вони містять в собі досить цікаві моделі реконструкції основних структур народного світогляду та повсякденних колективних традиційних уявлень про роль, місце, семантику та символіку жіночого.

Увага дослідників міфологічної школи була спрямована на вивчення демонічних жіночої статі [103]. Можна виділити цілу низку робіт які були спеціально присвячені вивченню відьмацтва [2, 71, 10, 26, 98, 39, 40, 52]. У цих дослідженнях, поряд із різноманітними версіями трактування відьми у якості персонажа народної демонології, містяться важливі думки та

спостереження котрі допомагають змалювати відносно повний соціальних портрет у сільській громаді жінки-чарівниці.

Наприкінці XIX ст. світ побачили глибокі фольклорно-етнологічні дослідження, провідною у цих дослідженнях була суто жіноча тематика [23, 45, 60]. Значна частина цих студій містить в собі відчутні спроби не тільки систематизувати і впорядкувати декотрі архівні, фольклорні та етнографічні матеріали, але і осмислити ці матеріали аналітично. Всі ці студії вже були спрямовані не лише на описи відповідних сімейних явищ і на констатацію фактів щодо безправності жінок, вони вже були спрямовані і визначення головних чинників у формуванні становища в українській родині і суспільстві жінок різного статусу і віку, на роз'яснення та з'ясування головних причин згаданої нерівності.

У комплексних етнографічних дослідженнях певних українських регіонів здійснених Р.Ф.Кайндлем [30] та В.Шухевичем [63] і у невеликих локальних дослідженнях [7] посідали вагоме місце різноманітні проблеми розподілу господарських сфер у сім'ї, майнові проблеми, взаємин між чоловіком і жінкою у родині, проблеми виховання дітей і догляду за ними та інших питань які співвідносяться із жіночою проблематикою. У згаданих працях міститься значний фактологічний матеріал із різних етнолокальних традицій. Цей матеріал одночасно являється відзеркаленням різних авторських оцінок, позицій та підходів щодо того, що безпосередньо відноситься до становища у певному регіоні українських жінок.

Проте, необхідно відмітити той факт, що у згаданих дослідженнях прослідковується нерівномірний розподіл уваги науковців і нерівномірні обсяги у висвітленні певних аспектів проблематики жіноцтва. Увага народознавства до дослідження передусім сімейного побуту звичайної сім'ї стала причиною того, що тогочасні наукові дослідження охоплювали значною мірою головні соціальні ролі, такі як мати, дружина, господиня -

заміжньої жінки. А решта жіночих вікових груп - дівчата, жінки похилого віку тощо залишились поза увагою наукових зацікавлень, так само як і особливі категорії жінок, такі як старі діви, вдови тощо. Інформацію про самотніх матерів, хоч і досить епізодично, проте всеж було висвітлено у спеціальних публікаціях В.Гнатюка [13] і С.Носа [42], а характерні риси побуту дівчат частково розкрито в роботах присвячених громадському життю української молоді або дослідження з етнографії дитинства, проте цілісної інформації про становище таких категорій жінок як старої діви чи вдови, або жінки похилого віку в тогочасних етнографічних дослідженнях неможливо знайти. Напевне відсутність такої інформації можна пояснити наявністю у частини тогочасних українських народознавців схильності до перебільшеної ідеалізації народного життя. Така ідеалізація утримувала їх від висвітлення соціальних девіацій.

У контексті значних зацікавлень фольклорними джерелами із вмістом актуалізованої жіночої складової необхідно відзначити наукову спадщину В. Гнатюка. Передовсім цикл його праць «Купаніє та паленіє відьм у Галичині» (1912 р.), «Пісня про неплідну матір і ненароджені діти» (1922 р.) «Легенда про три жіночі долі» (1910 р.), «Пісня про покритку, яка втопила дитину» (1919 р.). Сучасними вченими наразі аналізуються підходи науковця до класифікації різних пісень у його зібраннях «Гаївок» (1909 р.) і «Коломийок» (1907 р.), ці пісні відтворювали різні сюжети щодо приватного жіночого життя, презентували слухачам розмаїття жіночих образів, а також фіксували світ жіночих почуттів. Було виявлено, що фемінологічний доробок науковця В. Гнатюка засвідчив собою досить новий як для тогочасної української історіографії незвичний на той час міждисциплінарний підхід до дослідження різноманітних проблем із використанням методів психології, соціології та етнології.

Необхідно виділити всі наукові дослідження Володимира Гнатюка, ці дослідження являються взірцем вивчення різних явищ традиційної

культури у комплексному підході. Переважна кількість його досліджень була присвячена аналізу малодосліджених уявлень, звичаїв та норм у галузі жіночої проблематики. У цих дослідженнях частково розкриваються проблеми тілесності та жіночої сексуальності, репродуктивного жіночого здоров'я, народної моралі і відхилень від неї [14, с. 214-217; 11, с. 74-85; 10, с. 178-201; 12, с. 172-224; 13] В. Гнатюк виводить свої висновки із досить прискіпливого і безстороннього аналізу різних матеріалів фольклорно-етнографічного спрямування, робот своїх попередників, що були зібрані у різних регіонах України, з врахуванням досить широкого кроскультурного порівняльного тла.

Значний внесок до розвитку народознавчих досліджень традиційного українського жіноцтва внесли дослідники чоловічої статі. Напевне, що такі дослідники у той період у науковій царині переважали кількісно. Були в цьому і позитивні моменти, так, це дало можливість унеможливити перетворення даної дослідницької ділянки на так би мовити “жіноче гетто” - у якому для жінок та про жінок пишуть самі жінки. Уникнути маргіналізації тематики жіноцтва у контексті інших народознавчих досліджень змогли лише завдячуючи тому, що провідні тогочасні науковці приділяли свою увагу цим питанням. Проте подібна маскулінізація тодішніх жіночих студій посприяла посиленню проявів андроцентризму народознавчої репрезентації буття жінок. Оскільки переважна кількість тогочасної інформації належала чоловікам-селянам, котру вони надали дослідникам-чоловікам. Таким чином, можна констатувати, що ні на емпіричному, ні на аналітичному рівнях погляд жінок на традиційну українську культуру, належно представлений не був. Невдовзі, у часи коли у етнографії з'явилася інформація від жінок - як респонденток, так і дослідниць, з'ясувалося, що значна кількість попередніх - чоловічих інтерпретацій та тверджень сильно відрізнялася від жіночої візії жіночого побуту, повсякдення, цінностей, переконань тощо [102, с. 43-58].

Вивчення соціальної нерівності між жінками і чоловіками було в полі уваги відомих вчених-народознавців. Так, під час вивчення доісторичних джерел підлеглого жіночого суспільного становища, Михайло Грушевський [135, с.125-131] говорив: “І-им актом нерівності у середині роду-племені є поневолення жінки, жінка досить часто є І-им невільником та І-ою домашньою худобою яку використовували у господарстві у якості фізичної сили”. Під час аналізу патріархального суспільного устрою М.Грушевський говорив наступне: “для жінки патріархальна конструкція роду є принципово менш сприятливою” [16, с.113].

Стаття Катерини Грушевської під назвою “Про дослідження статевих громад у первісному суспільстві” [15, с.24-33] стала дійсним маніфестом новітніх засад у дослідженнях жіночої проблематики у контексті етнологічних і антропологічних досліджень. К.Грушевська піддає гострій критиці притаманну тенденцію всім тогочасним дослідженням до акцентуванні уваги на чоловічих вимірах культури, вчена виділяє основну ваду тогочасної гуманітарної науки, котра “намагається трактувати жінку поза культурним контекстом” [15, с. 26]. “Через те, що внаслідок обставин було більш досліджено більш докладно “чоловічий світ” - тобто чоловічо-громадський культурний аспект - говорила Катерина Грушевська, - саме це і справляє враження, що ніби такий світ і є нормою, поряд з якою світ жіночий творить виключно різновид, фрагмент, епізод ” [15, с. 26-28].

Зазначена теза, що належить К. Грушевській про чоловіка-як-норму, а жінку-як-інше у традиційній культурі на двадцять років випередила провідну ідею фундаментального дослідження “Друга статъ”, що належить перу Сімони де Бовуар [67]. Саме це дослідження, яке побачило світ у 1949 році, вважається класикою феміністської критики культури. Крім того, таку свою концептуальну наукову позицію Катерина Грушевська висловила ще задовго до того як вийшли в світ загальновідомі

роботи Маргарет Мід [119, 171, 172]. Зазначені дослідження М.Мід вважаються найпершими спробами у культурній антропології рівноцінно проаналізувати чоловічий та жіночий світи в рамках однієї етнічної традиції. Отже, як бачимо, Катерина Грушевська, ще у 1929 році цілком слушно наголошувала на тому, що правильність та доцільність наукового пізнання вимагають висвітлення як чоловічої, так і обов'язково жіночої візії культури і суспільства, оскільки лише такий підхід може сприяти науковому відтворенню цілісної картини минулого. Проте, на жаль, думки та наукові підходи цієї видатної української науковці, котрі на багато років випереджали свій час і передували світовим тенденціям у розвитку жіночих студій, на довгі роки залишилися без уваги. Причиною цього стало фізичне знищення у роки сталінських репресій української інтелектуальної еліти і неможливість доступу до наукової спадщини провідних українських етнографів поч. XX ст., що була закрита у “спецфондах” - все це призвело до суттєвої стагнації багатьох теоретичних розробок у зазначеній галузі українських наукових досліджень.

РОЗДІЛ 1

Основні підходи до розуміння гендеру та гендерної рівності. Гендер як категорія соціально-історичного аналізу етнічної культури

Знання історії таких понять як “гендер” та “гендерна рівність” дає розуміння та демонструє їхній нерозривний зв’язок із новітніми прогресивними тенденціями сучасного розвитку всього людства, виводить на якісно новий рівень суспільного розвитку котрий бере свій початок від зникнення біполярного світового порядку і зумовлює потребу якомога більш повного залучення до прийняття різноманітних рішень як можна більш широким суспільним груп.

Розподілення на дві сутності - жіноче та чоловіче протягом тисячоліть було одним із основних розподілів людського буття. У культурах європейських народів на гносеологічному і онтологічному рівнях жіноче та чоловіче існують у якості елементів культурно-символічних частин бінарних опозицій, так, чоловіче - культура, дух, світло, праве, верх, непапрне, а жіноче - природа, тіло, темрява, ліве, низ, парне. Цікаво те, що дієвість різноманітних уявлень про жіноче і чоловіче існує за межами суто соціальних функцій. Взагалі не пов’язані із статтю багаточисельні поняття (наприклад: земне та божественне, тілесне та духовне, природне та культурне) через культурно-символічні ряди ототожнювалося із жіночим і чоловічим. При такому розподілі у аксіологічному сенсі можна простежити ієрархізацію. Так, як правило все те, що означене як жіноче або сисволізує жіноче виявляється негативно забарвленим, менш престижним та вартісно зниженим [77, с.55].

Стать людини як правило пов’язують із репродуктивною системою, хромосомним набором, будовою статевих органів тобто розуміється, що стать є анатомо-біологічною відмінністю, згідно якої людей визначають як жінку чи чоловіка [137, с. 148]. На відміну від біологічної статі, яка дається людині від її народження, - гендер зумовлений культурою

суспільства у певний період історії та конструюється соціально. Отже, гендер являється соціальною статтю котра формує культурні, поведінкові, візуальні, психологічні і інші соціально-культурно зумовлені відмінності між жінками і чоловіками. У нашому повсякденному житті люди завжди ідентифікують жінок і чоловіків за їхніми зовнішніми рисами, такими як: будова тіла, довжина волосся, голос, колір та фасон одягу, специфічні манери поведінки тощо, таким чином люди визначають стать певної особи за її соціальними проявами і ознаками [41, с. 28].

Хоча для сучасного суспільства жінка-водолаз, жінка-пожежник, чоловік-вихователь у дитячому садочку, чоловік-гувернант або нянь чи чоловік із дуже довгим кольоровим волоссям або у яскравому одязі, у сукні вже не є наразі соціальним феноменом, але і до цього часу суспільство досить гостро реагує на подібний вибір людей, через те, що вони зовсім не відповідають тим очікуванням і соціальним ознакам котрі протягом досить тривалого часу були притаманні виключно жінкам чи виключно чоловікам. Власне ті характерні ознаки або соціальні ролі, котрих суспільство очікує від чоловіків та жінок, і являється гендером [76, с. 54].

Термін “гендер” у первісному своєму значенні у перекладі з англійської мови означає “рід”, як лексико-граматична категорія яку використовують в багатьох мовах з метою класифікації на роди іменників [66, с. 7].

Сам термін «гендер» має значну кількість дефініцій. Це зумовлено до певної міри міждисциплінарним характером гендерних досліджень, проте більшість із цих досліджень акцентує свою увагу на соціальній природі зазначеної категорії. Наведемо лише декілька із них: гендер являється «символічною, соціокультурною конструкцією статі, яка повинна визначати точний та конкретний асоціативний зв'язок, підтримувати соціальний порядок і забезпечувати повноцінну

комунікацію»; гендер являється «комплексом соціокультурних характеристик, котрі охоплює усі сфери людської діяльності; гендер являється самостійною, не зумовленою біологічною статтю, конструйованою суспільством і культурою характеристикою людини, чимось, чого люди не мають у якості даності, а (усвідомлено або неусвідомлено) транслують/показують/демонструють при взаємодії з різноманітними людьми у різних інституціональних ситуаціях». Проте, наразі існує міжнародне законодавчо закріплене визначення самого терміну «гендер», що міститься у статті 3 у Конвенції Ради Європи про запобігання домашнього насильства, насильства стосовно жінок та боротьбу із цими явищами [73, с. 24]. Тут гендер означає діяльність, поведінку, характерні ознаки та соціально закріплені ролі, котрі певне суспільство вважає приналежними для чоловіків і жінок. Так, гендер стає найбільш ефективним засобом для переміщення жінок із узбіччя історії до центру, цим суттєво змінюючи підхід до написання подальшої їх історії.

Джоан Скотт назвала це зверненням «теологів фемінізму» до гендеру у якості способу переосмислення детермінантів жіночо-чоловічих взаємовідносин. Дослідниця говорить, що «масово саме поняття «гендер» вперше почали вживати американські феміністки, котрі наполягали на докорінній соціальній рівності таких відмінностей які визначаються терміном «стать». В Україні термін «гендер» досить широко використовують, проте, наразі у нашому законодавстві він відсутній. На превеликий жаль, іноді таке поняття як «гендер» досить некоректно ототожнюють із статтю людини та/або її сексуальною орієнтацією. Але сексуальність являється іншою характеристикою соціальної ідентичності певної людини поряд з такими важливими її характеристиками, як етнічне походження, вік, релігійні переконання тощо [77, с. 44].

Вперше розмежування статі біологічної і соціальної, а разом з цим і використання терміну “гендер” у науковому обігу у новому значенні

пов'язане з виходом у Лондоні в 1968 р. роботи Роберта Столлера - американського психоаналітика "Стать і гендер: про розвиток жіночності і мужності".[181] . Така ідея Столлера була підтримана іншими фахівцями у галузі гуманітарних і соціальних наук. Так, Рода Унгер у 1979 р. у своїй роботі "Про редефеніцію понять стать і гендер" пропонує слово стать використовувати тільки у тих випадках, якщо мова йде про біологічні відмінності людини, а слово гендер використовувати якщо мова йде про психологічні, соціальні або культурні аспекти, які стосуються стереотипів, рис, ролей, норм, бажаних або типових для тих осіб, яких визначає суспільство як жінку і чоловіка [76, с. 100].

На жаль, і до наших часів біологічний детермінізм використовують у якості аргументації поділу між чоловіками і жінками соціальних ролей які викарбовувались різними уявленнями, відповідно до котрих жінка, і насамперед мати, що відповідальна за своїх дітей, родину і побут, повинна мати поступливий і лагідний характер, вона не може виконувати досить важку фізичну роботу, несправедливо вважається, що жінки є невинними водіями, у той час як чоловік повинен бути сфокусований на своєму кар'єрному зростанні, його основна функція у сім'ї це фінансове забезпечення родини, він повинен приховувати свої емоції і виявляти власну силу тощо [81, с. 92]. Подібні уявлення щодо основних рис та ролі чоловіків та жінок являються гендерними стереотипами та упередженнями, у той час як система підходів до так би мовити жіночого та чоловічого «призначення» у суспільстві згідно до їх біологічних характеристик являється статево-рольовим підходом, котрий підлягає критиці, що є цілком виправданою.

Весь перелік зазначених проблем звісно не є вичерпним, переважну більшість із них не завжди ми можемо ідентифікувати внаслідок їхнього латентного характеру. Таким чином, для того щоби виявити різноманітні фактори і прояви нерівності, кожного разу потрібно дивитися на усі

ситуації крізь так звані “гендерні лінзи”/“гендерні окуляри”. Це все дає змогу подивитись на будь-яку, і навіть звичну та буденну ситуацію, із урахуванням потреб як жінок, так і чоловіків, наскільки такі потреби враховані, чи мають чоловіки і жінки якийсь вплив на ситуацію, та який саме це вплив. Зазначений підхід до аналізу усіх процесів дозволяє простежити дисбаланс та розриви, це вже у результаті суттєво допомагає приймати певні рішення відносно того, як саме їх можна усунути, задля того, щоби як жінки, так і чоловіки не зазнавали дискримінації та отримували користь. Процес оцінки впливу різних політик, заходів, законодавчих актів та прийнятих певних рішень відносно життя чоловіків і жінок називається гендерним мейнстримінгом (існують і інші варіанти назви, це – впровадження гендерних підходів та гендерне інтегрування) [77, с. 46]. Отже, гендерний мейнстримінг дає можливість враховувати інтереси, потреби і досвід жінок та чоловіків під час розробки, реалізації, моніторингу, а також оцінки тих законів, заходів, політик, програм, тощо у всіх сферах економічного, соціального та політичного життя.

У розрізі історичного контексту ми можемо прослідкувати те, що чоловіки і жінки наприклад 100 років тому та сьогодні – це абсолютно різні люди. Так, у 1915 р. жінки значної кількості країн, серед котрих Франція і США, не мали жодного права голосу, проте зараз вони не тільки голосують, але і обіймають надзвичайно високі посади, мають досить високі звання як у державних, так і у приватних структурах [97, с. 81]. Так, наприклад можемо назвати Урсулу фон дер Ляєн - німецьку політичну діячку, міністерку оборони Німеччини у 2013-2019 роках, а з 1 грудня 2019 р. президентку Європейської комісії, генеральну директорку YouTube Сьюзан Войчицькі, першу у історії збройних сил України жінку-генерала Людмилу Шугалей та багатьох інших. Кожного року все більша кількість дівчат і жінок здобувають освіту й працюють у STEM спеціальностях, обирають свій професійний шлях у органах сектору безпеки й оборони,

котрі завжди вважалися суто «чоловічими» і декотрі посади, що були до вересня 2018 року офіційно заборонені для того, щоб їх обіймали жінки [81, с. 37]. Так само чоловік, котрий бере відпустку по догляду за дитиною та/або виконує певну хатню роботу, вже не вважається у різних країнах світу «білою вороною». Подібних прикладів можемо навести безліч, це все яскраво свідчить про те, що у світі постійно відбувається соціальна трансформація, і в цій трансформації самовираження людини, її прагнення і інтереси реалізуються незалежно належності її до певних груп, від її статі тощо. Таким чином, впровадження гендерної рівності являється однією із надзвичайно важливих умов для розвитку позитивних змін у житті суспільства загалом, реалізації прав людини і її особистості, соціально-економічного розвитку, запорукою ефективного розв'язання існуючих проблем і укріплення національної безпеки.

Згідно статті 1. Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок”, “гендерна рівність” визначається як рівний правовий статус чоловіків та жінок, рівні їх можливості щодо його реалізації, це дозволяє особам обох статей брати рівну та однакову участь в усіх сферах життєдіяльності свого суспільства [99, с. 7]. Гендерна рівність відноситься як до жінок, так і до чоловіків, проте надання певних привілеїв чи переваг одній статі відповідно позначається на становищі другої статі, а у результаті цього позначається на розвитку суспільства. Досягнення у суспільстві гендерної рівності – це не про відбирання влади у чоловіків та передачу цієї влади жінкам, а це рівноправна участь у всіх процесах прийняття рішень, це розподіл ресурсів незалежно від статі людини, це партнерство й співпраця між чоловіками і жінками [125, с. 97].

Питання про доцільність використання категорії гендеру до культурного, соціального, психологічного та історичного аналізу різних етнічних культур, у наукових колах досить широко полемізувалися у 1970-их - 1980-их рр. Внаслідок синтезу кількох наукових концепцій і теорій та

під впливом дискусії постмодернізму у західній науці наприкінці 80-их рр. розвинулася теорія соціального конструювання гендеру. Ця теорія надавала досить широкі можливості для аналітичного осмислення у діахронному і у синхронному аспектах культури.

Наразі існує значна кількість факторів, у певному суспільстві або державі, котрі мають вплив на статус і становище жінки, а інколи так само і чоловіка. Із огляду на усталені категорії, які оточують нас від дитинства і упродовж всього життя впливають, ми спробуємо розкрити основні причини гендерної нерівності загалом [97, с. 79]. Так, можна виділити наступні основні причини які спричиняють гендерну нерівність: це гендерні установки та стереотипи. Вони зв'язно пов'язані, вони доповнюють один іншого, вони являються стійкою частиною нашого життя і у тій чи іншій мірі формують наш світогляд, впливають на нашу поведінку, та мають і позитивне значення, і значення негативне. Дуже важливо усвідомити це та, спираючись на всебічне дослідження питання, вміти сформулювати власну позицію.

Основним елементом у гендерній ідеології являються гендерні стереотипи. Механізмом, який забезпечує трансляцію і закріплення від покоління до покоління гендерних ролей - це гендерні стереотипи, тобто внутрішні установки щодо ролі, місця, значення жінки і чоловіка у сім'ї та суспільстві.

У загальному значенні стереотип - це уявлення про особисті риси певної групи людей, довготривалі, усталені уявлення та переконання щодо особистих характеристик, щодо поведінкових типів, що являються характерними для певної спільноти [114, с. 435].

Гендерні стереотипи розглядають як нормативні уявлення про прийнятні риси вдачі і певні моделі поведінки котрі відповідають поняттям жіноче і чоловіче [77, с. 57]. Провідною соціальною функцією гендерних

стереотипів являється захист групових цінностей у релігійній, естетичній та морально-етичній сферах [142, с.15].

Вчені визначають декілька груп гендерних стереотипів. До першої групи відносяться стереотипи маскулінності-фемінінності. Так, до стереотипного уявлення маскулінності належать «активно творчі» характеристики, сюди відносять інструментальні риси особистості, такі як: домінантність, агресивність, активність, впевненість у собі, здатність до лідерства та логічне мислення. Фемінінність же навпаки, вважають «пасивно-репродуктивним началом», це набуває проявів експресивних особистісних характеристиках таких як: турботливість, емоційність, залежність, низька самооцінка. Друга група гендерних стереотипів вміщає в собі уявлення щодо розподілу професійних і сімейних ролей між жінками і чоловіками [100, с. 215]. Так, найважливішою соціальною роллю для жінки вважається її роль у якості матері та домогосподарки. Жінці як правило приписують її перебування у приватній сфері життя: народження дітей, дім, також на неї покладається відповідальність за взаємовідносини у сім'ї. А чоловікам приписують професійний успіх, активність у громадському житті, відповідальність за матеріальне забезпечення своєї сім'ї. Третя ж група гендерних стереотипів визначається специфікою та змістом праці. Згідно традиційних уявлень, праця жінок має мати обслуговуючий виконавський характер, повинна бути елементом експресивної сфери діяльності. Через це найчастіше жінки працюють у сфері охорони здоров'я, торгівлі, освіти. Вважається, що для чоловіків можлива керівна та творча робота. Праця чоловіків визначається у інструментальній сфері діяльності.

Однією із головних особливостей будь-яких стереотипів являється їхня часова стійкість - тобто властивість утримуватися та існувати у свідомості значної кількості поколінь які є носіями етнічної культури. Другою характерною рисою являється консервативність, тобто протидія

нововведенням та значна залежність від тих образів які були сформовані раніше. Так само захисним механізмом стереотипів вважається емоційна наповненість і вибірковість у сприйнятті інформації [142, с.15].

Таким чином, саме завдяки перерахованим вище своїм властивостям стереотипи маскулінності/фемінності являють собою статичний гендерний аспект, при цьому вони зберігають і відтворюють протягом багатьох поколінь базові гендерні етноструктурні характеристики [93. с. 77].

Існуючі фактично в усіх ланках життєдіяльності етносу, гендерні стереотипи складають основу гендерної ідеології. У свою чергу гендерна ідеологія визначає: особливості соціалізації дівчат і хлопців, нахили і здібності як творчі, так і інтелектуальні, уявлення про притаманні кожній із статей комбінації рис вдачі, культурні канони, жіночі та чоловічі ідеальні образи, способи та стиль самореалізації, поведінкові норми і моделі та за їх порушення соціальні санкції, гендерну стратифікацію - ієрархію жіночих та чоловічих соціальних ролей і статусів які визначають у межах певного етнокультурного середовища суспільний престиж статі. Певні психологічні риси які приписують жінкам та чоловікам у межах гендерних стереотипів корелюють із очікуваними і бажаними для конкретної статті сферами діяльності і соціальними ролями [122, с. 163].

Гендерні дослідження акцентують свою увагу не лише на виявах гендеру, а у значній мірі на механізмах продукування гендеру, його підтримання та відтворення.

Невід'ємним компонентом у гендерній ідентичності особистості являються гендерні уявлення які активно формуються саме у дошкільному віці. Отжу, гендерні уявлення є первинними знаннями, котрі є базою гендерної ідентичності. Ці уявлення відтворюють узагальнений образ фемінності, андрогінності, маскулінності, статевої недиференційованості, що засвоюються у процесі гендерної соціалізації. Саме завдяки вже сформованим гендерним уявленням людина отримує індивідуальний

гендерний досвід, який прослідковується у емоційних, поведінкових та мотиваційних проявах особистості. У дитини гендерні уявлення формуються не самі собою, вони формуються під впливом певних гендерних стереотипів, знань, настанов, цінностей, суджень котрі існують у кожному конкретному суспільстві, нації, у кожного народу, та свідомо або ж несвідомо прищеплюються ними своїм нащадкам. Виявляється гендерна ідентичність особистості як власне у виборі соціальних ролей які приймаються до засвоєння, так само і у характері їхнього виконання, у максимальних цілях, які перед собою визначає певна особистість. Гендерна ідентичність охоплює собою статеве самоусвідомлення і поведінку. Таким чином, гендерна поведінка може виникати у процесі соціалізації та під впливом гендерних стереотипів, вона може існувати в умовах гендерної ідентичності [100, с. 216]. Гендерна поведінка за суттю своєю є статевотипізованою. Під час аналізу наукової літератури, ми можемо виділити 2 основних типи гендерних установок – це феміністичні і патріархальні установки.

Феміністичні установки свідомості охоплюють наступні аспекти:

- 1) несприйняття існування у родині і суспільстві суворо закріплених жіночих та чоловічих ролей;
- 2) засудження використання біологічних статевих відмінностей з метою впровадження підпорядкованого, жорсткозакріпленого становища жінки у родині і суспільстві;
- 3) переконання у тому, що чоловіки та жінки у сучасному суспільстві мають різні можливості для самореалізації у різноманітних сферах, і цей стан визнається несправедливим;
- 4) засудження ставлення як до об'єкта сексуального пригнічення до жінки;
- 5) підхід до виховання дітей, відповідно якого суспільство має максимально прагнути рівної участі обох батьків у житті своєї дитини;

б) підхід, згідно з яким для жінок надзвичайно високу цінність мають кар'єра, професійні досягнення, розкриття своїх власних здібностей і можливостей та прагнення до самореалізації у різноманітних сферах суспільного життя;

Патріархальні ж установки мають наступні характерні особливості:

1) підхід, відповідно якого чоловікові належить активна, провідна роль у родині і суспільстві, а жінці належить підпорядкована та пасивна роль;

2) надання переваги таким сімейним стосункам, у котрих чоловік як глава сім'ї робить найбільший внесок до сімейного бюджету;

3) переконання у тому, що життєві цінності у чоловіків та жінок є різними, так: сім'я та кохання – це основні жіночі цінності; а робота, справа та самореалізація поза сім'єю це чоловічі цінності;

4) засуджуюче відношення до поведінки такої жінки, у котрої домінують орієнтації на кар'єру, на самореалізацію поза сім'єю, її професійні досягнення;

5) уявлення щодо того, що патріархальна модель суспільства є природною, що вона зумовлена біологічними статевими відмінностями [93, с. 81].

Таким чином, кожна людина, для того щоби стати самодостатньою, змогти реалізуватися у різноманітних сферах життєдіяльності, повинна подолати стереотипи, що нав'язувалися їй від народження, які заважають всебічному розвитку особистості, оскільки вони обмежують у виборі роду занять, від самого початку, у залежності від суспільної думки та поділу на так звані «жіночі» й «чоловічі» професії тощо.

Гендер є одним із найбільш важливих критеріїв категоризації людей та світу, від діє у якості базової когнітивної схеми, така схема відчутно впливає на вибірковість запам'ятовування і сприйняття певної інформації. Мається на увазі те, що люди як правило класифікують один іншого в

першу чергу за статтю, через це гендер є тою сутнісною категорією, використовуючи котру, ми можемо опрацьовувати інформацію про тих людей які нас оточують.

Гендерна демократія – це принцип який забезпечує жінкам право голосувати на усіх виборах та публічних референдумах, бути обраними до усіх публічно виборних органів на рівних умовах із чоловіками; брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду, забезпечує жінкам право посідати державні посади, здійснювати державні функції на усіх рівнях державного управління; брати участь у діяльності різних неурядових асоціацій й організацій, які вирішують питання політичного і громадського життя у країні [88, с. 4].

Паритетна демократія – це така політико-правова форма організації соціально-статевих відносин у суспільстві, при якій чоловіки й жінки мають між собою рівний політичний та правовий статус та у якості рівноправних представників вони здійснюють діяльність у гендерно збалансованих управлінських структурах та органах влади. Інколи у науковій літературі пропонується дещо звужений зміст досліджуваного явища, акцент там робиться тільки на гендерному аспекті у органах державної влади і в політиці [101, с. 75]. Подібним сприйняття такої категорії як «паритетна демократія» було на тільки початку своєї історії. Детальний розгляд такого поняття як «паритетна демократія» зобов'язує звернутися до з'ясування сутності такого терміну як «паритет». Паритет (походить від лат. **paritas**, що означає рівність) це принцип рівного представництва сторін, тобто ідеальну рівність; це такий стан рівноцінності цілей, відносної рівноваги сил, рівності обов'язків і прав; рівність у відносинах двох чи більшої кількості сторін із яких-небудь параметрів; це рівне представництво всіх сторін під час вирішення конфліктів, виконання договірних актів, розгляду питань які відносяться до двох чи більшої кількості сторін тощо.

Саме поняття «паритет» від спочатку використовувалося лише у таких словосполученнях, як «грошовий паритет», «валютний паритет», недовзі сфера його застосування значно розширилася: «ядерний паритет», «паритет купівельної спроможності», «парламентський паритет», «паритет виборчий», «паритетна демократія» тощо та має соціально-економічне походження [86]. Толерантність, Рівність, узгодженість всіх інтересів перетворилися вже на самостійні принципи сучасної демократії, при цьому надаючи їй форми паритетної демократії. Досить ефективна реалізація ідей паритетної демократії на довготривалу перспективу вимагає напрацювання певних стратегічних орієнтирів з метою запобігання зародження і ліквідації умов що сприяють домінуванню певних суб'єктів шляхом обмеження свобод та прав інших осіб [125, с. 103]. Досить важливим аспектом паритетної демократії являється гендерна рівність в усіх сферах людської життєдіяльності. Таким чином, у аспекті моделі паритетної демократії наголошується наступне:

- 1) наголошується на необхідності гарантування свобод і прав всіх учасників демократичного процесу;
- 2) тут взагалі не обмежуються сфери реалізації рівності свобод та прав людини.

Паритетна демократія ґрунтується на пропорційному (а у ідеалі паритетному - 50/50) представництві чоловіків і жінок на усіх гілках влади, як законодавчої так і виконавчої. Гендерний аспект всієї цінності історичного творення й функціонування в Україні демократії полягає в тому, що вона є неодмінною передумовою для подальшого створення демократичної держави і громадянського суспільства, також надзвичайно важливий чинник у формуванні на підставі паритетності соціальних відносин. Пропорційне представництво на усіх гілках влади жінок і чоловіків насправді являється базовим елементом паритетної демократії. Варто зазначити, що у конкретному випадку йдеться про рівне

представництво представників обох статей у органах державної влади, котре можна назвати «урядовим паритетом», «парламентським паритетом» тощо, а це не являється тотожними із таким терміном як «паритетна демократія» [122, с. 158]. Підтвердженням вище зазначеного зокрема є і щорічне дослідження Індекс гендерного розриву (англ. The Global Gender Gap Index). Згідно з чим Україна посідає найгірші позиції щодо гендерної рівності у самій сфері гарантування політичних прав.

Таким чином, розвиток гендерної демократії і паритетної демократії являються взаємодоповнюваними і взаємозалежними процесами. Фундаментом наступного суспільного прогресу являється рівноправність всіх членів суспільного прогресу. Загалом для демократичної держави неприпустимим являється повне чи часткове відсторонення свого населення від прийняття різних важливих державно-суспільних рішень [81, с. 67]. Метою гендерної і паритетної демократій являється встановлення соціальної справедливості. Уникнення дискримінації чи подвійної дискримінації зумовлює присутність у кожній складовій частині паритетної демократії основоположних засад гендерної демократії, адже кожна соціальна група, яка може бути піддана обмеженням з боку органів влади або суспільства, ділиться як правило на жінок і чоловіків, так само повинна обов'язково дотримуватися у своєму середовищі гендерного балансу. Присутність у певних сферах гендерних диспропорцій означає фактичну дискримінацію, це не відповідає основним вимогам сучасної демократії. Існує не тільки вертикальна, а також і горизонтальна сегрегація за різними сферами діяльності, це робить освітню галузь, охорону здоров'я, статистику, соціальний захист та цілу низку інших галузей на жіночу царину. Звісно, що це шкодить врахуванню статевої специфіки, це досить негативно впливає на кінцевий результат діяльності. Отже, у якості елементу паритетної демократії, гендерна рівновага значно упереджує всі можливі негативні наслідки щодо різних статей у абсолютно всіх, без

якихось винятків напрямках функціонування суспільства і держави, а також у управлінні усіма соціальними процесами які відбуваються [122, с. 158].

Таким чином, гендерна демократія і паритетна демократія являються обов'язковими елементами у формуванні та подальшому розвитку соціальної, демократичної та правової держави і громадянського суспільства, котрі базуються на забезпеченні соціальних, політичних, економічних та культурних свобод та прав громадянина і людини. З огляду на їхню ретроспективу, враховуючи динамічний розвиток суспільних відносин, змістовно вони значно розширилися.

Згідно статті № 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні» термін “дискримінація” позначає ситуацію, при якій особа та/або група різних осіб згідно їх ознак кольору шкіри, раси, етнічної належності, статі, віку, релігійних, політичних і інших переконань, інвалідності, місця проживання, громадянства, соціального походження, сімейного і майнового стану, мовними чи іншими ознаками, які були, є або можуть бути дійсними чи припущеними, зазнає певного обмеження у реалізації, визнанні чи користуванні свободами і правами у якійсь формі, що визначена законом, крім тих випадків, коли таке обмеження має правомірну та об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення котрої являються необхідними і належними. Існують наступні види дискримінації:

- пряма дискримінація, що характеризується як прямий намір дискримінувати певну особу або групу. (так, доприкладу, коли бюро із працевлаштування одразу відкидає претендента через його національну ознаку чи, наприклад житлова компанія не продає/ не здає в оренду квартири для осіб «кавказької національності».
- непряма дискримінація зумовлюється впливом якихось конкретних заходів чи політики: і це відбувається у той час, коли формально є

нейтральними критерії, правила чи практика, що де-факто особу чи групу осіб певної меншини у порівнянні з іншими ставлять у більш не вигідне становище. Таким прикладом може послужити мінімальний критерій кар'єрного зростання для якоїсь певної професії (через що із заявників виключають набагато більше жінок, ніж чоловіків) [121, с. 116].

Дискримінація за статевою ознакою, являє собою дії або бездіяльність, які полягають у певному винятку, розрізненні чи привілеї за ознакою статі, у тому випадку коли вони унеможливають визнання чи спрямовані на обмеження, користування або здійснення на рівних підставах свобод та прав людини для чоловіків і жінок (стаття № 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків та жінок»). Дискримінація за статевою ознакою являється порушенням свобод і прав людини, вона перешкоджає реалізації основоположних свобод і прав людини, як це було визначено Комітетом ООН із ліквідації дискримінації щодо жінок у його Загальній рекомендації № 28. Вона стосується всіх основних обов'язків держав-учасниць, згідно до статті № 2 Конвенції щодо ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок [110, с. 96].

Ще одним видом дискримінації за статевою ознакою являється сексизм. Сексизмом вважають принизливі висловлювання, конкретні дії дискримінаційного характеру які містять в собі посилення на репродуктивні функції людини, її стать, а також упереджений погляд на міжстатеві стосунки [81, с. 52]. Сексизм як правило посилюється гендерними стереотипами, сексизм пов'язаний з насильством стосовно дівчат та жінок, через це «повсякденний» сексизм частково походить із насильницького середовища, яке формує атмосферу страху, залякування, дискримінації, незахищеності і виключення, котрі обмежують свободу та можливості. Сексизм та сексистська поведінка можуть здійснюватися на трьох рівнях: індивідуальному, інституційному і структурному.

На початку 1980-их рр. в історичних науках гендерний підхід отримав належну концептуалізацію. Це стало причиною того, що такий підхід досить швидко здобув собі досить широке застосування і визнання. У цьому процесі вирішальним моментом стала стаття американського історика Джоан Скотт, що вийшла у 1986 році під назвою “Гендер: корисна категорія історичного аналізу” [137]. Науковиця у своїй роботі обґрунтовує не тільки засадничу можливість, але також і загалом доцільність застосування у історичних студіях гендерного підходу. Провідна її ідея полягала у розрізненні чотирьох груп підсистем у категорії гендеру. Це наступні групи: 1) комплекс таких образів і символів які характеризують жінку і чоловіка у культурі; 2) соціальні інститути котрі формують гендер; 3) комплекс різних норм: політичних, релігійних, правових, наукових, педагогічних; 4) проблеми ідентичності: самоусвідомлення особистості, самовияву, суб'єктивного самосприйняття.

Отже, сучасні науковці які займаються гендерними студіями історичного спрямування вважають, що саме Дж.Скотт змогла довести те, що гендерна концепція дає можливість проаналізувати суспільство, при цьому застосовуючи одночасно і системно-структурні, і індивідуально-особистісні, і соціокультурні характеристики. Саме зазначений підхід забезпечує цілісність і комплексність аналізу культури при цьому даючи значення індивідуального і загальносуспільного рівнів її розгортання.

Розділ 2

Західний досвід феміністської парадигми у соціальній та культурній антропології

Феміністські студії у культурній і соціальній антропології виділяються у досить самостійний напрямок у галузі гуманітарних досліджень, вони отримали визнання у академічному середовищі західних держав на поч. 70-х рр. XX ст. [178, с. 181-183.]. Основною причиною цього стало суттєве пожвавлення феміністичного і жіночого руху (це була так звана «друга хвиля фемінізму») у II пол. 1960-х рр. у США та Європі. Надзвичайно потужна феміністична критика пануючого у той час патріархального характеру західної цивілізації а також відповідного наукового та суспільного дискурсу дала поштовх перетворенню так званої «жіночої» проблематики у межах гуманітарних та суспільствознавчих дисциплін на одну із найбільш пріоритетних дослідницьких галузей. Більшість дослідниць які мали феміністське спрямування, котрі часто одночасно були також активістками у жіночих організаціях, ясно усвідомлювали всю політичну детермінованість власних студій, вони відверто про це говорили. А також, бажання з'ясувати витоки і пояснити основні механізми гендерної дискримінації для більшості з них стало зумовлено не лише пізнавальним інтересом, а і політичною метою. Вогт прагнули показати всю нелегітимність сучасного сексизму [105, с. 221] а також знищити дотого часу звичну нерівність в правах і можливостях між чоловіками і жінками. У передмові, написаній до одного із перших збірників що стосувалися феміністської антропології Райна Рейтер написала наступне: «Витоки даної книги криються у жіночому русі. Поставлені у книзі запитання є більшими ніж суто академічні: адже відповіді на ці питання значно допоможуть феміністкам у їхній боротьбі проти сексизму що панує в нашому суспільстві. При вивченні інших суспільств, ми можемо побачити, що нерівність між статями була і є

поширена і, що інституції, у котрих вона виявляється, мають досить складну і довгу історію. Для того аби насправді зрозуміти таке явище, нам необхідно виявити його витoki, основні джерела і простежити усі їх трансформації й різновиди. Політична критика наша повинна ґрунтуватися саме на такому розумінні походження та подальшого розвитку сексизму» [184, с.11]. Відокремлюючись від більшості попередніх досліджень які стосувалися жінок (із притаманними їм маскулінними стратегіями, метою котрих було не лише пояснити, а саме знайти обґрунтування status quo, вони вивели всі новітні жіночі студії, що базувалися на залученні життєвого жіночого досвіду у межах культурної і соціальної дійсності до центру наукового дослідження, а це не тільки змінювало сам тип аргументації, але також внесло у неї вже зовсім інший пізнавальний інтерес [153, с. 27]. Прибічники зазначеного напрямку одноставно наголошували на тому, що завдяки такій новій перспективі, через дослідження особливого виду жіночих ідей, почуттів, досвіду і інтересів видається можливим повернути жінкам саме ту цінність і місце у історичному процесі які їм по праву належать [185]. Антропологині-феміністки намагаються вивести тяглість такої своєї наукової традиції ще від відомих робіт жінок-мандрівниць і етнографів періоду XIX ст. таких як Гарієт Мартіно, Еліс Флетчер, Френсіс Райт і інших, котрі ще в ті часи, першими пробували безпосередньо спостерігати, осмислювати та описувати повсякденне буденне життя жінок так би мовити зсередини, вони прагнули вивчати «неважливі» малопомітні для дослідників-чоловіків деталі та аспекти жіночого побуту й репрезентувати їх у суто жіночій візії [185] [125, с. 344] .

У I-й пол. XX ст. з'являються перші антропологічні роботи, котрі досить переконливо викривали занадто спрощені раніше пояснення відмінностей між обома статями чисто біологічними чинниками. Напевне, що найвизначнішою у цій царині являється праця американської

антропологині Маргарет Мід [119], котра шляхом методу залученого спостереження досліджувала життя автохтонного населення на островах у південній частині Тихого океану (таких як Нова Гвінея і Самоа), головну увагу спрямувавши на основні відмінності між чоловічим і жіночим світами у межах кожного конкретного племені. У монографіях «Стать і темперамент у трьох первісних суспільствах» (1935) [172] і «Дорослішання на Самоа» (1928) [171] дослідниця змогла досить переконливо довести те, що наприклад такі категорії як «жіночність» і «мужність» були детерміновані переважно культурно та соціально сконструйовані, і вони не були наперед біологічно задані. Також, у підсумку своїх багаторічних досліджень, науковиця М. Мід робить висновок про те, що «всі престижні цінності завжди були пов'язані із чоловічою діяльністю» [175, с.302]. Проте наукові роботи цієї видатної дослідниці не були на належному рівні оцінені й не були визнані значущими допоки феміністська парадигма не зробила категорію статі у якості соціо-культурного феномену однією із провідних категорій аналізу. Схожа доля була і у фундаментального трактату **Сімони** де Бовуар під назвою «Друга стаття» (1949), який зараз вважають фундаментальною працею сучасного фемінізму. У цій роботі, на основі аналізу історії, міфології, релігії, звичаїв, вірувань, структури сім'ї, уявлень про сексуальні стосунки у різних культурах, авторка відстежує притаманну юдео-християнській цивілізації тенденцію до маргіналізування жінки, трактування жінки як неповноцінної істоти, як «другу статтю», у якості певного відхилення відносно чоловіка норми. Науковиця практично розкрила саме ті ключові механізми, з допомогою котрих суспільство може перетворювати природні відмінності між обома статтями на нерівності соціальні, освячує і легітимізує відносини домінування та підпорядкування між жінками і чоловіками, формує гендерні ієрархії. Але

на поч. 1970-х рр. у час піднесення II-ої хвилі фемінізму, провідні ідеї цієї праці продовжували залишатися майже непоміченими та недооціненими.

На початку 1970-х років почала розвиватись нова «антропологія жінок» разом із артикуляцією проблеми представленості жінок у якості об'єктів дослідження і у якості власне самих дослідниць у антропології. Проте тільки у сер. 1970-х рр., часів, коли категорія жінка почала бути центральною для теоретичних розробок та емпіричних досліджень як молодих, так і досвідчених вчених, вже можна з упевненістю говорити про зародження та формування нового напрямку у антропології, а саме - антропології жінок. Основним тогочасним завданням стало подолання так званого *male bias* - «чоловічого ухилу», котрий проявлявся на трьох рівнях [121, с. 116-117]. В першу чергу, етнографи як правило привносять до своїх досліджень інших культур саме ті уявлення, переконання і очікування щодо особливостей міжстатевих стосунків, які притаманні їхній власній культурі, а відтак, вони сподіваються отримати більшу частину інформації саме від чоловіків, ана жінок як правило вони мало зважають. Другий яскравий вияв чоловічого ухилу полягає у тому, що жінку розглядають як підпорядковану чоловікові у межах самої досліджуваної культури, саме таке бачення у гендерних зв'язках передусім повідомляють досліднику-етнологу. Третій вияв чоловічого ухилу був сформований у західній культурі, він полягає у тому, що дослідники намагаються трактувати кожен асиметричний зв'язок між чоловіком та жінкою як нерівність і ієрархію, це було характерним для гендерних відносин у західних суспільствах. У таких умовах мова йшла про системну характеристику як суспільства, так і науки. Того суспільства у котрому вона сформувалася - андроцентризм. Терміном андроцентризм визначають такий спосіб мислення, у межах котрого саме чоловіка розглядають у якості головної точки відліку і мірила культурних норм та цінностей [166, с.20-21]. Мова йде про зосередження уваги на чоловікові, чоловікові

котрий визначає сукупність всіх основних вартостей панівної культури, у якій саме чоловіки та чоловіча поведінка і є джерелом норм [102, с. 43]. Вперше це визначення було вжите Шарлотою Перкінс Гілман. Так, вона звертає увагу на те, що чоловіки створили європейську культуру, і дослідниця віддає їм перевагу та репрезентує їх світогляд [163]. Андроцентричним являється кожне твердження, котре характеризує кожен аспект жіночого життя у якості відхилення від норми або девіацію. Іманентну культурі тенденцію у трактуванні жінки у якості чогось «іншого» відносно до вірця-чоловіка, однією із перших помітила Сімона де Бовуар. Саме ця теза і стала квінтесенцією загальновідомої праці дослідниці під назвою «Друга стаття» (1949). Андроцентризм значно впливає на наукові теорії у такий спосіб, що він детермінує вибір сфер і ділянок різноманітних досліджень, понятійного апарату, стратегії, дослідницьких методик і теоретичних підходів. Основними борцями проти засилля андроцентричного дискурсу у всіх суспільно-гуманітарних науках були дослідниці-феміністки, котрі розглядали владні стосунки поміж чоловіками і жінками у якості одного із найвирішальніших організаційних принципів суспільства загалом, оперуючи при цьому поняттям соціальної статі на рівні із такими категоріями як етнічність, клас, раса [152]. Таким чином, сама найперша критика андроцентризму антропологічних студій відбулася ще у 1971 році у статті науковиці Саллі Слокум «Жінка-збирачка: чоловічий ухил в антропології» [180, с. 36]. Саллі Слокум поставила за мету у своїй статті спростувати популярну у той час теорію щодо чинників культурного розвитку, що була відома як «чоловік-мисливець», доводячи у своєму дослідженні виняткову роль продуктів збиральництва (у котрому і були залучені в основному жінки) задля забезпечення виживання спільноти. Авторка статті вказала на те, що переважна більшість тогочасних теорій та досліджень були в основному зосереджені на чоловічій діяльності, на чоловічому сприйнятті жіночих

занять, при цьому затираючи роль жінок у всій еволюції людства. Не в достатній мірі вивченням гендерних аспектів у соціальному житті та, зокрема, жіночого повсякдення, антропологія не може повноцінно аналізувати культуру. Найпершу відкриту спробу по з'ясуванню причин андроцентризму у антропологічних студіях здійснив у статті «Вірування та проблема жінок», що вийшла у 1972 р. Едвін Арденер [155, с.135]. Ця стаття набула величезного розголосу, вона досить широко дискутувалась як серед антропологів традиційної орієнтації, так і серед феміністично налаштованих вчених. Незважаючи на те, що це дослідження зазнало досить серйозної критики від радикально настроєних феміністок за невміння автора повністю відмовитися від власного андроцентризму, а також непослідовність у своїй критиці різних вад традиційного антропологічного підходу до дослідження інших культур [118, с.4], стаття ця, все ж таки, отримала належне визнання у якості першої спроби по концептуалізації проблеми «чоловічого ухилу» у антропології. Едвін Арденер робить висновок, про те, що проблема полягає не тільки у тому, що переважна більшість етнографів, а також інформаторів це чоловіки, але також і у тому, що всі антропологи (як чоловіки, так і жінки) застосовують під час досліджень маскулінні моделі власного суспільства, для того аби пояснити маскулінні моделі серед інших культур. Андроцентризм дослідника досить часто посилюється та збігається андроцентризмом досліджуваного суспільства, через що жіноча візія стає подвійно репресованою. Через різні концептуальні і аналітичні засоби, які у своїх дослідженнях використовують етнографи, неможливо було чути жінок або зрозуміти їхні погляди, проте вони охоче послуговуються саме такими суспільними моделями, котрі їм надали чоловіки-інформатори. Враховуючи те, що у такій ситуації подібний розмовляє з подібним, саме через це жінки виявляються ніби «позбавленими мови», а жіноче бачення культури стає непочутим для науки. І дійсно, Райна Рейтер зауважила,

«хоча існує значна кількість етнографічних відомостей про жінок, проте як правило всю цю інформацію надали не самі жінки, її надали чоловіки у відповідь на запитання дослідників про їхніх дружин, матерей, дочок, сестер тощо. Нажаль, досить часто дослідники-етнографи значно недооцінюють декотрі аспекти із життя жінок, вони чи недостатньо аналізують їх, чи взагалі оминають їх у своїх працях» [184, с. 12]. Звертаючи увагу на притаманний західній цивілізації андроцентризм, науковиця закликає всіх етнографів-дослідників бути більш рефлексивними та самокритичними, та обов'язково відстежувати власні упередження і стереотипи. «Уся зібрана дослідником інформація повинна бути критично профільтована, для того щоби виявити властиву їй тенденційність. У антропологічних працях про інші культури ми повинні бути свідомі потенційного подвійного чоловічого ухилу: ті упередження, котрі ми самі привносимо до наших досліджень, а також ті упередження, із котрими ми стикаємося у суспільствах, у яких домінують чоловіки. Наш науковий вишкіл як правило віддзеркалює, продовжує і підтримує хибне припущення про вищість чоловіків, котре так властиве нашому суспільству. Переважну більшість антропологів складають чоловіки, або ж жінки, які були навчені чоловіками, тому вони усі орієнтовані на чоловіків. Це є причиною того, що дуже часто до польових досліджень ми приносимо чоловічий ухил» [175, с. 13-14]. Власне саме деконструкція згаданого вище «чоловічого ухилу» і стала першопочатковим завданням всіх антропологів, що входили до нової хвилі. Одним із шляхів є зосередженість на жінках, для того щоб вивчати і описувати все те, що вони роблять насправді, на протипагу до того, що про жіночі заняття говорять чоловіки - інформатори і етнографи, тобто необхідно збирати інформацію, записувати та аналізувати всі ті твердження, погляди та відчуття самих жінок. Але коригування чоловічого ухилу у зібраних джерелах, збирання і накопичення нових відомостей щодо жінок, їхні

заняття - це може стати першим, надзвичайно важливим кроком, оскільки справжня проблема щодо включення жінок до антропології пов'язана не тільки із рівнем емпіричних досліджень, вона сягає як теоретичного, так і аналітичного рівнів. Варто відмітити, що антропологи визнали, те, що завдання це неможливо розв'язати виключно методом простого «додавання жінок» до антропології, адже це не зможе усунути проблему їх аналітичної невидимості. Тому завдання яке постало є значно ширшим - необхідно розробити та запровадити нову теорію, методологію досліджень, яка була би здатна відповідати таким сучасним пізнавальним потребам. Необхідно було створити власне такий аналітичний інструментарій, з допомогою якого можна було би дати відповіді на всі засадничі питання феміністської антропології. А саме: що ж насправді означає бути жінкою, яким чином культурний зміст самої категорії «жінка» може змінюватися у просторі та часі, і як саме усе це пов'язано із становищем жінок у різноманітних суспільствах.

Початок власне феміністської антропології сучасні науковці пов'язують з публікацією трьох засадничих книг, кожна із цих книг фактично і започаткувала окремий напрямок у феміністській антропології. Збірники статей «Жінка, культура і суспільство» [189], що вийшла у 1974 році, за редакцією Мішель Цимбаліст Росальдо і Луїз Ламфер, «Жінки і чоловіки: погляд антрополога» [162], що вийшла у 1975 році, за редакцією Етнестін Фрідл, «До антропології жінок» [184], що вийшла у 1975 році, за редакцією Райни Рейтер всі вони спричинили справжній переворот у антропології, запропонувавши при цьому цілу низку альтернативних пояснювальних схем, неординарних теорій, методологічних підходів і новаторських концепцій до вивчення гендерних аспектів культури. Кожна із цих трьох праць визнавала поширеність жіночої субординації, проте пояснювала різні причини зазначеного явища по-різному. Так, Ламфер і Росальдо виходили із думки про «універсальний» характер жіночої

підлеглості, а також меншовартості через так зване ієрархічне протиставлення природи/культури а також приватної/публічної сфер, із котрими культура асоціює жінок та чоловіків відповідно. Е. Фрідл переконувала, що міра чоловічого домінування повністю залежить від господарського типу конкретної культури, а Рейтер вказувала на еволюцію, а також історичний характер тих інститутів, у котрих реалізується до певної міри статеву нерівність, вона наголошувала на економічному внеску жінок як запоруці певних прав. Натхнені стійким бажанням з'ясувати основні причини і виявити стійкі механізми у формуванні підпорядкованого і другорядного становища жінок, зазначені антропологи вдалися до аналізу різноманітних культурних традицій [106, с. 37]. Напевне найбільшим із здобутків феміністської антропології став послідовний аналіз символіки статі і гендерних стереотипів у різних культурах. Основною проблемою, із котрою зіштовхнулися у цій ділянці антропологи, стало пояснити водночас також надзвичайну культурну варіативність у змісті категорій жінка і чоловік, а також той факт, що певні уявлення про гендер виявляються у значній кількості різних суспільств. Саме на ці факти у 1974 р. і звернула свою увагу Шеррі Б. Ортнер, за її словами: «Творчу енергію у антропологів завжди підігрівало напруження, яке спричинене двома різними низками завдань: пояснити як загальнолюдські універсалиї, так і культурні особливості водночас. Із огляду на таке жінка стає однією із найгостріших проблем, із котрими потрібно мати справу. Другорядний статус, який займає жінка у суспільстві і є загальнокультурним фактом, саме такою універсалиєю. Але у межах такого загального факту символи жіночого і конкретні культурні концепти є надзвичайно різноманітними і навіть взаємнозаперечними. А самі погляди на жінок, та жіночий вплив і суспільний внесок є вкрай несхожими у різних культурах. Навіть на протязі різноманітних періодів історичного розвитку у конкретній культурній традиції. Ці обидва явища

то є факт універсальності і культурного розмаїття, вони являються проблемою, яка потребує майбутнього з'ясування» [123, с. 134]. Найбільшого розголосу набула концепція, висунута Шеррі Б. Ортнер, що була послідовницею теорії структуралізму. Дослідниця поставила собі за мету з'ясувати причини загального культурного знецінення а також підлеглості жінок, Шеррі Б. Ортнер виклала свої ідеї у статті «Чи жіноче співвідноситься з чоловічим як природа з культурою?» [176, с. 67]. Відштовхуючись від відомої теорії, що належить К. Леві-Стросу про дихотомічне мислення, що було побудоване на принципі бінарних опозицій, дослідниця показала, що у переважній більшості суспільств жінок розглядають лише у якості частини природи, їх розташовують поза історичним часом і простором мислення; у той час як чоловіки, у якості частини культури, живуть у цій історії, діють, творять досягають, втілюючи при цьому все людське. Культура асоціює чоловіка з здобутками, суспільством, цивілізацією, прогресом та водночас вона схильна у певній мірі «біологізувати» жінку, зводячи її «культурне» покликання виключно до природного відтворення і репродуктивних функцій. Саме у такий спосіб і вибудовується в культурі ієрархія категорій чоловічого й жіночого, де саме сама жінка і жіночі цінності виявляються другорядними, знеціненими та маргінальними. Провідною у цій праці стала теза про надзвичайно універсальний характер жіночої субординації. І, враховуючи те, що біологічні відмінності між обома статями набувають значення тільки у культурно-зумовлених системах цінностей, тому науковиця розглядає проблему гендерної асиметрії на рівні символізму і культурних ідеологій. Ш. Ортнер у своїх твердженнях припустила, що, можливо, загальне знецінення жінок було пов'язане із тим, що повсюдно жінки асоціюються із чимось таким, що як правило вважається меншовартісним. Кожна з культур розрізняє цивілізацію/людське суспільство та природу/довкілля, притому культура завжди прагне

опанувати, підпорядкувати собі природу та вийти за межі природної даності. Адже культуру повсюдно вважають вищою від природу, адже людство намагається освоїти та зрештою використати ресурси середовища і природні умови. Дослідниця припустила, що жінок здебільшого ідентифікують, чи символічно асоціюють із природою, у той час як чоловіків асоціюють із культурою. Через те, що культура намагається контролювати і опанувати природу, тому відповідно і жінок також необхідно контролювати і підпорядкувати. Науковиця вбачає 2 основні причини такої крос-культурної тенденції - ототожнювати жінку із природою. В першу чергу, особливості репродуктивні функції та фізіології жінок, створюють враження жіночої спорідненості із природою. «Жінка самим природним чином може творити нове у межах свого ества, у той час як чоловік вільний чи мусить творити штучним чином - при допомозі засобів культури, й таким чином, підтримувати культуру» [123, с. 141]. Далі, жіночі соціальні ролі виглядають досить далекими від суспільно-культурницького процесу, адже жінки у більшості випадків залучені до догляду домашнім господарством і за дітьми, тому фактично вони не беруть участі у створенні та функціонуванні громадського життя спільноти та різних суспільних інституцій. Дослідниця послідовно демонструє нам, що на практиці ж жінки не перебуває ані ближче, ані далі від природи у порівнянні з чоловіками; науковиця виявляє саме ті механізми і культурні цінності, при допомозі котрих може створюватися враження особливої «природності» жінок. Дослідниця послідовно викриває так зване есенціалістське бачення ролі жінки у культурі. Есенціалізм це переконання у тому, що усі соціокультурні відмінності що є між чоловіками і жінками являються наслідками їх природних вроджених відмінностей, що такі відмінності внутрішньо властиві та незмінні у кожної особи певної статі від її народження [183, с. 225; 154, с. 82]. Есенціалістський погляд на жінку базується на біологічному редукціонізмі. Біологічний редукціонізм

виводить всі «типово жіночі» риси вдачі, цінності, смаки, поведінки, види діяльності, способи самореалізації тощо із особливостей жіночих гормональних, репродуктивних, фізіологічних характеристик. Намагаючись знайти причини маргінального становища жінки у різноманітних суспільствах, дослідниці, що вже належали до нової хвилі, досить гостро критикували притаманні традиційній історіософії твердження щодо особливої «природи» жіночої сутності і іманентне їй «жіноче начало». Антропологині-феміністки заперечували настільки спрощене пояснення усіх гендерних нерівностей і відмінностей, вони надавали при цьому перевагу визначальній ролі соціалізації та культури у їх формуванні і теорії соціального конструктивізму. Так, загальновідома теза, що належить Сімоні де Бовуар «Жінкою не народжуються: нею стають» [87, с. 216] стала методологічною аксіомою і гаслом для всіх послідовниць феміністської критики культури. Стаття Ш. Ортнер здобула шаленої популярності, її основна ідея щодо співвідношення жінка/природа - чоловік/культура здобула надзвичайно великий вплив на увесь подальший розвиток феміністської антропології у багатьох державах. Оскільки схема ця вказувала на зв'язок між гендерними стереотипами й ідеологіями та значно ширшою системою культурного символізму і різноманітних соціальних практик. Основна цінність гендерного аналізу культурного символізму полягає саме в тому, що він дає нам розуміння шляхів соціокультурного конструювання таких понять як чоловік і жінка та того, яким чином згадані конструкти потім визначають суспільні відносини і розмежовують соціальні ролі. Невдовзі розглядаєма нами концепція Ш. Ортнер була піддана серйозній критиці серед інших антропологів феміністського спрямування [168, с. 55; 169, с. 124.]. Основні докори у її бік, з одного боку, стосувалися універсалістської тези щодо повсюдності чоловічого домінування, а з іншого, недооцінювання альтернативних жіночих шляхів здійснення впливу і неформального

характеру влади та авторитету жінок у декотрих культурах. Невдовзі сама Ш. Ортнер переглянула декотрі свої положення. Так, у своїй статті під назвою «То чи співвідноситься жіноче з чоловічим як природа з культурою?» (1996) [177, с. 173] вона спробувала продовжити полеміку навколо цієї пояснювальної схеми, при цьому у деяких місцях визнаючи помилковість своїх колишніх тверджень. Дослідниця визнала, що вона всеж до певної міри абсолютизувала домінування чоловіків у світі, при цьому не надавши належної уваги прикладам егалітарності у таких культурах, у яких вже існують певні привілеї і авторитет чоловіків. Разом з тим, вона вказує на той факт, що такі поняття як егалітарність і домінування обидва є надто складними, хиткими і неоднозначні, для того щоби оперувати ними крос-культурно. Так, у відповідь на деякі закиди про штучне насадження опозиції культура-природа, котре було невластивим світоглядом багатьох народів, Ш.Ортнер заявила: «Навіть у тому випадку, якщо зв'язок природа/культура являється універсальною наскрізною структурою всіх без виключення культур, він не завжди конструюється так, як, здавалося би, натякає моя стаття у таких відносинах як «домінування» або навіть «вищости» культури над природою (...). Проте, все ж таки має свій сенс і те, що, по перше - така опозиція як природа/культура є поширеною (або універсальною) структурою, і, по друге, дійсно, загалом (а можливо і завжди) жіноче співвідноситься із чоловічим так само як природа співвідноситься з культурою (...). Тому така вірогідність того, що обидві групи понять стануть взаємопов'язаними у конкретному історичному і культурному контексті усе таки видається мені досить високою» [175, с. 178-180]. «І дійсно, самою великою «помилкою» у моїй статті, зазначає науковиця, являється теза про те, що зв'язок між чоловіком і культурою та жінкою і природою «пояснює» чоловіче домінування, не дивлячись на те чи є воно універсальним чи ні. Швидше пояснення універсального, або майже універсального, домінування

чоловіків потрібно розуміти як певний наслідок якихось складних взаємодій функціональних схем, тілесних характеристик і динаміки влади» [175, с.177]. Таким чином, Ш. Ортнер не прагнула повністю відмовитися від своєї попередньої концепції, проте вона змінила спосіб застосування цієї концепції.

Мішель Цимбаліст Росалдо у передмові до збірки під назвою «Жінка, культура та суспільство: теоретичний огляд» пропонує свою власну, засновану переважно на аналізі соціальних інститутів, теорію для пояснення досить низького жіночого суспільного статусу у різних культурах. Мішель Цимбаліст Росалдо зосередила свою увагу на розмежуванні публічної і приватної сфер: громадського (суспільно-культурна діяльність, продуктивна праця, громадянство, та держава) і домашнього (побут, сім'я, догляд за дітьми, репродуктивна праця, обслуговуючі заняття). Тим паче, що приватна сфера завжди чітко асоціюється з жінками, у той час як сфера публічна завжди незмінно визнається чоловічою сферою. Мішель Цимбаліст Росалдо переконливо доводить, що ті суспільства у яких проглядається чітке розмежування зазначених сфер, завжди були схильні дискримінувати і знецінювати приватну сферу, а відтак і жінок, з котрими цю сферу асоціюють. Під час аналізу багаточисельних праць з антропології, Мішель Цимбаліст Росалдо робить висновки щодо універсальності андроцентризму суспільного дискурсу, вказуючи при цьому, що «будь-яка діяльність чоловіка, на противагу заняттям жінок, завжди визнається як першорядна та найважливіша, а культурні системи як правило надають цінності і авторитету діяльності чоловіків та чоловічим ролям. Всупереч деяким відомим припущенням існує зовсім небагато підстав вважати, ніби десь існують або колись існували суспільства первісного матріархату, спільноти, у яких би жінки домінували у такій самий спосіб, у котрий чоловіки панують у відомих нам наразі суспільствах. Схоже, що до певної

міри асиметрія у культурних поцінуваннях жіночого і чоловічого являється універсальною» [149, с. 112]. Науковиця стверджує: «геть повсюдно, від тих суспільств, котрі ми би могли назвати найбільш рівноправними, і до тих суспільств, у яких найбільш виразно виявляється статева стратифікація, чоловіки постають у якості осердя культурної цінності. Де б то не було, чоловіки всеж мають певний авторитет над жінками, що чоловіки мають якесь певне узаконене культурою право на підлеглість та покору жінок» [149, с. 113-114]. Досить цікавою являється і інша ідея авторки про фемінність у якості приписаного статусу та маскулінності у якості набутого статусу: особу жіночої статі культура трактує як народжену жінкою, отже дівчинка, природно, відразу є жінкою, котра тільки поступово доходить зрілості; а ось хлопчик, в процесі дорослішання мусить стати чоловіком, він має досягти цього статусу шляхом формування відповідного набору чоловічих характеристик. Вчена також робить наголос на докорінних відмінностях гендерної соціалізації, котра скеровує дівчаток і хлопчиків до різних способів самореалізації і різних сфер діяльності. У підсумку чоловічий успіх або невдача оцінюються у термінах чоловічих ієрархій (у статусно-рольових категоріях), у той час як переважна кількість жінок матері, дружини, доньки або сестри - здобувають собі вплив, повагу та статус виключно через особистий зв'язок із чоловіками [149, с. 118]. Отже жіночність являється статумом приписаним, і жінку розглядають, у якості чогось «природного» чим вона засадничо являється. Так само, як і універсалістська схема Ш. Ортнер, така, запропонована Мішель Цимбаліст Росальдо дихотомія публічного та приватного була піддана критиці. Так, на думку Елеанор Лікок, що була послідовницею марксистської теорії, сама теза про універсальну субординацію жінок являється неприйнятною, через те, що вона не враховує історичного виміру у розвитку суспільств та їх гендерних систем. Науковиця рішуче відкидає 2 основні тези

згаданих нами вище авторів: перша, про те, що статус жінок був безпосередньо пов'язаний із виховними та репродуктивними функціями жінок; друга про те, що протиставлення публічного та приватного являється прийнятною схемою задля аналізу гендерних відносин у будь-якому суспільстві [167, с. 247]. Елеанор Лікок переконує, що у часи докласових суспільств мисливців та збирачів чоловіки та жінки досить часто виступають автономними індивідами, що вони мають однакові престиж та цінність. Їх становище відрізняється, проте такі відмінності взагалі не передбачають стосунків у стилі підпорядкування/панування. «Жіноча автономія та громадська роль з'являються у той час, коли [громада] починає зважати на цілу низку рішень, котрі ухвалили жінки. Статус жінок не являється дослівно «рівним» з чоловічим, проте вони є особами жіночої статі котрі мають свої власні обов'язки, права та відповідальність котрі доповнюють чоловічі, проте ні в якому разі не являються щодо них другорядними» [175, с. 252]. Позиція Елеанор Лікок наступна: жінки привносять надзвичайно суттєвий економічний внесок, через це їх статус необхідно визначати не через їх материнську роль або приналежність до певної приватної сфери. Дослідниця говорить, про те, що його необхідно оцінювати за наступними трьома критеріями: перший - це доступ до ресурсів; другий - це умови праці; третій - це розподіл продуктів жіночої праці. Частина інших дослідниць поділяють таку позицію, дотримуючись при цьому думки, що у значній кількості культур жінки і чоловіки мають різні, гендерно-відмінні, проте рівноцінні між собою джерела влади, а відмінності і розмежування не обов'язково повинні означати меншовартість або підлеглість. Із іншого боку, декотрі дослідження у дусі функціоналізму, традиційно наполягають на практичному існуванні невидимої, але дієвої жіночої влади у взаєминах між статями як симетричних, так і асиметричних. Проте, критичний аналіз спростовує таку аргументацію, оскільки завдання дослідника полягають у

тому, аби з'ясувати наступне: чи посідають жінки значущість і владу у визначеній для жінок сфері, чи мають вони таку саму владу над суспільством і чоловіками у ухваленні глобальних і остаточних рішень, таку котру чоловіки мають над суспільством та жінками [168, с. 277]. Проблема ця порушувалася у іншій згаданій збірці під назвою «До антропології жінок», що вийшла у 1975 році. У передмові до цього видання дослідниця Райна Рейтер досить слушно зауважує наступне: «Різноманітні культури демонструють значне розмаїття у обсягах існування у них рівності або нерівності статей, члени таких спільнот свідомі цього (...). У тих випадках коли ми використовуємо термін “домінування” відносно людей, що ж, ми тоді, власне кажучи, цим терміном позначаємо? У тому випадку, якщо ми маємо тільки лосить туманне уявлення щодо того чим є домінування, тоді ми не можемо знати напевно, що саме домінування і віддзеркалює досвід як чоловіків, так і жінок, а не являється чимось таким, що полюбляють стверджувати чоловіки та заперечувати жінки. Ми намагаємося вибудовувати теорії із категорій відмінностей, проте ми не знаємо, про те, чи ієрархії і опозиції, котрі ми конструюємо, насправді являються універсальними, або ж вони лише віддзеркалюють весь наш досвід стратифікованого суспільства» [184, с. 15]. Наукові роботи які увійшли до збірки під редакцією Ернестін Фрідл, були зосереджені на дослідженні ролі жінок у виробництві і жіночій праці: дослідниці тут аналізують жіночі статуси, ролі і владу у залежності від переважаючого господарського типу культури. Так, Е. Фрідл робить висновок, про те, що контроль чоловіків над жінками був пов'язаний із позадомашньою чоловічою діяльністю їх прерогативою на обмін цінними послугами і продуктами поза межами власного домогосподарства [162]. Крім того, Е. Фрідл так само наголошувала, про те, що статус жінок у певному конкретному суспільстві до певної міри визначається досить складним співвідношенням значної кількості чинників, тому обирати

тільки будь-який один або декілька параметрів для оцінювання і порівняння становища у різних культурах жінок видається неможливим. Ідея щодо залежності прав та статусу жінок від їхнього економічного внеску отримала значну кількість прихильників, у тому числі і серед послідовниць марксистської теорії. Дуже важливим для антропології і соціальної історії виявилось визнання існування у доіндустріальних суспільствах 2 «поєднаних сфер»: сфери панування Чоловіка у дипломатії, політиці, військовій справі тощо і панування Жінки у сім'ї, домі, господарстві. Вони мали абсолютно рівноцінне значення задля існування та функціонування тогочасного суспільства у якості цілісного організму [159]. Науковці стверджують, що сама по собі домашня праця не була пов'язана із гнобленням або дискримінацією. Такий зв'язок виник дещо пізніше, у той період коли домашня сфера стала протиставлятися сфері ринковій, через це її почали витрактовувати як соціально незначущу і маргінальну, [96. с. 186]. Для розвитку цього напрямку надзвичайне значення мала теорія гендерної стратифікації, що належить Джоан Хубер [164, 165]. Новаторство у її пояснювальній схемі проявилось у тому, що вчена ввела оцінку всієї домашньої роботи жінок (такої як приготування їжі, догляд за дітьми, прибирання тощо), котра не дає додаткової вартості, не включається до розрахунку макроекономічних показників у пояснення соціальної нерівності між статями. Власне сам розподіл праці на відтворювальну (неоплачувану) і виробничу (оплачувану) Джоан Хубер і вважає основною причиною наділення чоловіків (а чоловіки у більшості випадків залучені до виробництва) владою та престижем, на відміну від жінок (котрі масово залучені до догляду за дітьми та побуту). Тому, на думку вченої, подібне знецінення як символічне, так і матеріальне жіночої праці вдома у багатьох культурах являється виявом експлуатації жінок. Своєрідним мірилом гендерної стратифікації науковиця вважає винагороду за роботу, а також контроль за розподілом матеріальних цінностей. За

висновками Джоан Хубер, жіночий соціальний статус визначається мірою участі жінок у здобутті головних ресурсів для підтримання життєдіяльності своєї родини. Надзвичайно важливим етапом на шляху подолання та критики андроцентричного підходу у наукових історико-етнологічних дослідженнях виявилось запровадження категорії патріархату. Патріархат же визначається у якості системи влади, у якості домінування чоловіків над жінками, а це виявляється, завдяки дії різних політичних, суспільних та економічних інституцій основним джерелом гноблення жінок. Принцип ієрархії статей являється наріжним каменем патріархату [97, с. 78]. Кейт Міллет запропонувала феміністське прочитання терміна у 1971 році у своїй праці «Сексуальна політика» [120]. Декотрі досить радикальні дослідниці-феміністки, такі як Мері Дейлі, навіть почали вважати патріархат самою панівною світовою релігією [160]. Так, у антропології, сам термін патріархат, використовується для позначення такого становища, при якому чоловіки посідають основний контроль над найпрестижнішими політико-економічними, соціальними і культурними інститутами у певному суспільстві [182]. На початку 1990-х рр. дослідниця Сільвія Волбі почала розвивати теорію патріархату [187]. Вона вбачала у ньому передовсім систему соціальних структур та практик, у межах котрої чоловіки експлуатують, підпорядковують собі та гноблять жінок [175, с.214]. На думку вченої, саме така система чоловічого соціального контролю й порядку, змогла трансформувалася від мікрорівня - сім'ї до макрорівня - системи суспільних відносин. С. Волбі, уникаючи поширених звинувачень у есенціалізмі і універсалізмі, розглядає патріархат у межах 6 структурних компонентів, що є відносно окремими. Це відносини у системі оплачуваної праці; експлуатація чоловіками праці своїх дружин; держава; культура; чоловіче насильство; сексуальність). На думку вченої, унікальне поєднання цих структурних компонентів у конкретному суспільстві і наповнює категорію патріархату визначеним та

конкретним змістом [156, с. 194]. Відтак всі сучасні суспільства перебувають в ідеологічних тенетах патріархату, відрізняючись лише мірою і характером вияву гендерних нерівностей [97, с. 86]. Наразі історики дають визначення патріархату «як системи економічної, культурної, соціальної, яка забезпечує домінування чоловіків у сім'ї та суспільстві, де жіночі інтереси підпорядковані інтересам чоловіків» [147, с. 12].

До класичних праць, яка дає яскравий взірць застосування психоаналізу і феміністичного дискурсу у гендерній антропології, стала робота Гейл Рубін під назвою «Обмін жінками» [179, с. 157; 136, с. 99]. При аналізі у своїй роботі сенсу обміну подарунками при встановленні соціального зв'язку і логіки системи спорідненості під час впорядкування суспільних відносин, Гейл Рубін робить висновок про те, що саме шлюб є основною первісною формою обміну подарунками, а жінка являється самим цінним даром. Звідси - «обмін жінками» стає передумовою у виникненні культури, у той час як підпорядкування жінок і домінування чоловіків являються неодмінною умовою існування культури. «Гендер на думку Гейл Рубін являється ідеологічною системою, котра дає можливість трансформувати дещо «біологічне» у дещо «соціальне», саме тому і встановлювати певний соціальний розподіл який базується на різних можливостях «розпоряджатися» жінками» та «володіти ними» так наголошує Н. Пушкарьова [128, с. 364]. Три перші згадані видання стали базою для формування трьох основних течій феміністської антропології. І група дослідниць дотримувалися теоретичних муж, що були запропоновані у збірнику Л. Ламфер і М. Цимбаліст Росальдо: вони переважно були зосереджені на соціокультурному конструюванні гендеру у межах концептів подружжя, материнства, сім'ї і приватної сфери, при цьому вивчаючи культурну символізацію та соціальні структури жіночого. І група праць, що були виконані у теоретичних межах, що були

запропоновані Рейтер та Лікок. Гендер тут розглядався у якості історичного конструкту, котрий разом із категорією класу, раси і етнічності, власне і формує у суспільстві владні відносини і залежить від форми виробництва. У межах III напряму згадані дослідниці, чітко дотримуючись принципів Е. Фрідл, спробували використати передовсім порівняльний метод задля крос-культурного аналізу різних параметрів які і визначають роль, статус, владу і авторитет жінок. У підсумку результатів науково-дослідницьких пошуків антропологинь-феміністок, Сандра Морген говорила наступне: «Впродовж 1970-х років основні дискусії феміністської антропології були зосереджені переважно на «жіночому статусі», «субординації жінок» і «соціостатевих ролях». У цей час постали два взаємопов'язані між собою завдання: 1) пошук пояснень історично сформованої або універсальної підлеглості жінок; 2) розвиток різних підходів для крос-культурного аналізу становища жінки. Проте значна кількість дослідників вважали, що жінки завжди та повсемісно були підпорядковані чоловікам, але було так само і гостре розуміння того, що відносна впливовість та автономія жінок та жіночі ролі у різних культурах досить суттєво відрізнялися» [174, с. 3]. Основним висновком у дискусії щодо універсального характеру субординації, маргіналізації і знецінення жінок виявилася ідея культурної релятивності у становищі жінки [Кісь О. Концепція культурного релятивізму та проблема оцінки становища жінки в традиційних суспільствах // Народознавчі зошити.1997. № 4. С. 253-263]. І дійсно, такі категорії наприклад як слабкість і сила, покора і влада, нікчемність і престиж, та, навіть і самі поняття чоловічого та жіночого мають зовсім різні, і досить часто діаметрально протилежні значущість та зміст у різних культурах. Через це, навіть визнаючи існування деяких досить універсальних закономірностей і принципів у формуванні гендерних відносин, оцінюючи їх, необхідно бути досить обережним. Підсумовуючи подібні наукові дискусії які тривали кілька

десяти років, вчена Мікаела ді Леонардо досить слушно з цього приводу зауважила наступне: «Деякі явища неможливо взагалі порівнювати, через це негативна або позитивна оцінка життя жінок деінде буде завжди вибірковою та частковою» [161, с.17].

Проблеми різноманітності жіночого досвіду і його інтерпретації у 1980-ті роки. Переломним етапом у розвитку феміністських досліджень були 1980-ті роки. У цей час на Заході II хвиля фемінізму пішла дещо на спад, через це та емоційна напруга котра супроводжувала всі феміністські студії у сер. 1970-их так само дещо спала. Проте кожного разу все більше уваги було зосереджено на методології дослідження, а також значна увага приділялася аналізу жінок у різноманітних культурах. Так, Н. Пушкарьова [134, с. 82] у своїй праці виділяє деякі спільні риси тих робіт, що були в той час написані у межах феміністської парадигми. Основною особливістю у зазначених працях дослідниці вважала не фактографічно-описовий, а саме їхній критичний потенціал, що був зумовлений свідомою та відкритою політичною позицією вчених-феміністок, котрі вважали свої власні наукові дослідження досить дієвим інструментом у суспільних змінах. Іншою спільною рисою являється повне заперечення есенціалістських пояснень при аналізі усіх аспектів жіночого у культурі, одночасно з цим повна відмова від принципу бінарних опозицій у якості інтерпретативної схеми. Отже, тотальна відмова від категоричного розмежування і протиставлення (на антиномічному рівні) чоловічого та власне жіночого, культурного та природного, підлеглості та домінування тощо. Наступною прикметою феміністської антропології 1980-их років являється практична її спрямованість. Така спрямованість виявилася у прагненні дослідниць наблизити власне науку до самого суспільства, тобто між усіма учасницями дослідження значно посилити контакт: між інформантками, науковцями і читачами цих наукових праць. Проте всеж напевне

найголовнішою особливістю тогочасних феміністських праць була мета авторок підважити таку унітарну категорію як «жіноцтво», показати читачеві всю багатогранність та множинність жіночих ролей, різноманітних соціальних практик, значні вікові, соціальні, статусні, расові, етнічні, класові та інші відмінності між жінками у різних культурах і різних історичних епохах, все розмаїття жіночого досвіду. Подібні дослідження повинні були охопити малодосліджені, або взагалі до того часу недосліджені, проігноровані андроцентричною наукою різні аспекти жіночого буття. Надзвичайно важливим виявилось віддзеркалення у наукових дослідженнях власне жіночої перспективи, репрезентація жіночого досвіду із позиції саме жінок, розглядати жінок у якості досить компетентних інформаторів у різних, навіть будь-яких аспектах досліджуваної культури. При оцінці внеску власне феміністської антропології до розвитку методологічних підходів, теоретичної бази і різноманітних дослідницьких стратегій та дисциплінарних методів загалом, свою особливу увагу Н. Пушкарьова звернула на утворення і апробацію нових чи тих, що були запозичені із інших наук, наукових методів дослідження та чутливість до проблем дослідницької етики [128, с. 381]. Надзвичайно важливою прикметою у феміністських дослідженнях є являється переважаюче вживання так би мовити «м'яких» тобто якісних (на відміну від так званих «штивних» тобто кількісних) наукових методів дослідження як у польових студіях (залучене спостереження, моделювання, експеримент, інтерв'ю тощо), так і під час аналізу отриманого матеріалу (обґрунтована теорія, контент-аналіз, наративний аналіз, дискурсивний аналіз тощо). Цікаво, що досить часто поєднують якісні методи з методами кількісними, користуються всіма доступними типами джерел, а це дає можливість забезпечити значно більшу кількість емпіричного матеріалу і робить більш обґрунтованими висновки. Наступна проблема стосувалася безпосередньо впливу особистості самого

дослідника на проведення, весь хід і підсумки дослідження. Усвідомлення всієї неможливості як такої уникнути суб'єктивного погляду автора як на стадії підготовки самого дослідження (обґрунтування теми дослідження, постановка проблеми, теоретичної рамки, використання методів дослідження, формулювання автором робочої гіпотези, вибір використаних джерел, способи аналізу тощо), так і під час реалізації самого дослідження, так само як і на етапі презентації результатів дослідження призвело дослідниць до ідеї саморефлексивності, врахування впливу особистості автора і наукових поглядів дослідника (політичних переконань, його або її гендерної або етнічної ідентичності та інших поглядів) на свою роботу. Із цією проблемою була тісно пов'язана інша тенденція, яка так само була досить поширена у феміністській антропології, а саме: готовність самого дослідника та засаднича здатність звести до самого мінімуму можливу дистанцію із досліджуваними, а також здатність ототожнювати себе із досліджуваним об'єктом, стати так би мовити «інсайдером» тобто досліджувати, описувати й аналізувати певний феномен зсередини, оперуючи так само своїм власним досвідом, своїми відчуттями та певними фоновими знаннями про нього [128, с. 385]. Поступове зближення науковця із досліджуваними, на думку антропологів-феміністок, ні в якому разі не має завдати будь-якої шкоди досліджуваному. Підвищення жіночої самооцінки та формування оптимістичної перспективи у майбутніх висновках досліджень, а також уникнення тих тем, котрі згодом можуть використовуватися проти певних жіночих інтересів, саме перелічені принципи, яких дотримуються всі антропологи феміністичного спрямування, для котрих всі суспільно-політичні наслідки наукових досліджень являються такими само важливими, яким є їх пізнавальне значення. У цьому контексті важливим є подолати так само і сексизм у науковій лексиці, виробити такі терміни,

мовні засоби та звороти котрі би змогли відобразити жіночу перспективу чи являлись би гендерно-нейтральними [128, с. 393].

У якості методу польових досліджень феміністська етнографія послідовно має 3 наступні мети [186, с. 51]: 1) зрозуміти досвід жінок з жіночої позиції, отже повністю відмовитися від категоризації жінок через зв'язок жінок з чоловіками (у якості дочок, дружин, матерів, сестер) і залучити жінок у якості головних інформантів у дослідження; 2) документувати заняття жінок, їх життя, а це означає вже свідоме акцентування дослідника власне на вивченні чисто жіночої діяльності, різних жіночих соціальних практик різноманітних категорій жінок і жіночих груп; 3) усвідомлювати жіночу поведінку у якості вияву соціальних контекстів, а не у якості наслідку фізіологічних або анатомічних особливостей жіночого тіла.

Полеміка навколо матріархату. Серед антропологів феміністського спрямування однією із основних дискусій на протязі декількох десятиліть являється полеміка навколо емпіричного обґрунтування та теоретичного осмислення ідеї матріархату. Головні теорії матріархату були закладені у II-й пол. XIX ст. Й.-Я. Бахофеном та Ф. Енгельсом. Обидва згадані вчені мали на увазі саме такий лад, при котрому всі основні повноваження і владні функції належали жінкам подібно до того, як діє і система патріархату. Вчені розглядали патріархат у якості одного із щаблів розвитку людства на його шляху до цивілізації, у той час як у патріархат вони розглядали як апогей суспільного поступу. Проте, разом із поступовим занепадом у етнологічній науці еволюціонізму, теорія матріархату так само почала втрачати свою актуальність. У суспільних науках другим своїм шансом вона повністю завдячує фемінізму, прихильниці котрого вбачали у принциповій можливості існування суспільного укладу у історичний прецедент жіночої рівноправності і політичний аргумент проти їх сучасної дискримінації. Дослідниці-

феміністки не тільки безупинно шукали конкретних переконливих свідчень які би довели існування матріархату, також переосмислювали досить критично і сам концепт. Але практично від самого початку у поглядах на питання матріархату було з'ясовано цілу низку розбіжностей, котрі поділили феміністок на різні табори. В першу чергу представниці різних дисциплін почали вкладати у це поняття різний зміст, через це, оперуючи різними дефініціями, вони не змогли порозумітися і дійти згоди у визначенні критеріїв і відповідно встановлення в принципі самого факту існування матріархату [70, с. 99]. Від початку, матріархат розуміли буквально, у межах теорії еволюціонізму, у якості суспільного устрою, коли вся влада належить жінкам, а чоловічі права були обмежені, таким чином, вони вбачали у матріархаті дзеркальне відображення патріархату. Але після досить інтенсивних наукових пошуків не знайшлося жодного суспільства котре би відповідало подібному критерію як у історичному минулому, так і серед сучасних так званих «примітивних народів». Варто відзначити, що всю академічну утопічність подібної візії матріархату досить швидко викрили, проте декотрі дослідниці всеж продовжували наполягати на потенційно надпозитивному політичному значенні такої ідеї задля підняття жіночої свідомості. У такому аспекті досить цікавою виявилася позиція Поли Вебстер. Так, дослідниця частково погодилася із тими дослідниками, які вважають вивчення матріархату пустим марнуванням часу, проте у той же час вона зазначає про те, що сама думка про існування такого укладу «змушує як жінок, так і чоловіків уявити собі суспільство, котре не являється патріархальним, а воно є таким, у якому жінки могли би напевне вперше у житті мати владу над своїм власним життям (...) Уявляти собі подібне суспільство, на думку Поли Вебстер, - політично надзвичайно важливо. Адже дискусія про матріархат розкриває всі вади старої парадигми, і це, природно, заохочує жінок творити зовсім нову» [188, с. 155]. Шукаючи різноманітні докази на користь того, що у

історичному минулому існувала епоха, у якій жінки могли посідати владу хоча б у рамках певних культур, науковці-антрополози звернули свою увагу на так звані «матріархальні міти». Оскільки вони присутні у фольклорі значної кількості народів різних частин світу. Загальна їх фабула цілком може бути зведена до наступного: первісно саме жінки володіли різним таємним сакральним артефактом, наприклад маскою, сопілкою, пісню тощо. Такий таємний сакральний артефакт забезпечував жінкам всебічну владу у своєму суспільстві; жінки виконували всі теперішні чоловічі функції, вони тримали чоловіків у покорі та правили деспотично; але одного разу з'явився такий собі Великий Чоловік, котрий відібрав у жінок символ їхньої влади та передав цей символ чоловікам, у такий спосіб встановивши так би мовити справедливий лад.

Дослідниця Джоан Бамбергер, котрій вдалося проаналізувати контекст і зміст побутування подібних міфів у цілому ряді культур, цілком слушно зазначає, що подібні міфи не стільки свідчать власне про існування у історичному минулому влади жінок, скільки вони мають на меті виправдання слушності існування сучасних патріархальних гендерних відносин, тобто жіночого підпорядкування та чоловічого домінування [157, с. 263]. Декотрі дослідниці провідними ознаками матріархату пропонували вважати матрилокальність і матрилінійність, котрі власне і можуть забезпечувати жінкам неформальні, але надзвичайно дієві важелі впливу і контролю у системі їхніх родинних стосунків (Джойс Нільсен, Елеанор Лікок, Еліс Шлегель). Найбільшу кількість прихильників отримала концепція, відповідно якої матріархат співвідносять із різними гіноцентричними культурами, світоглядні уявлення і релігійні системи котрих були побудовані навколо жіночих божеств, жіночих культів і вартостей. Різноманітні етнографічні і археологічні матеріали з усіх куточків світу явно засвідчували існування у доісторичному минулому людських спільнот які сповідували цінності, котрі умовно можна назвати

«фемінними» та спільнот які поклонялися Великій Богині. Найпершою працею подібного спрямування стала праця 1987 року, що належить Ріане Айслер, під назвою «Чаша та меч: наша історія, наше майбутнє» [65]. Під час аналізу результатів розкопок на острові Крит мінойської культури, у своїй роботі дослідниця доводить те, що сучасній добі Меча (а це, як відомо символ чоловічого фалоса, втілення цінностей агресії, сили, суперництва) передувала доба Чаші (а це вже символ жіночого лона, втілення турботи, любові, миру, підтримки). Під час опису попередньої гендерної системи, Ріане Айслер відзначає її партнерський, засадничо егалітарний характер і відсутність будь яких гендерних ієрархій як на світоглядному рівні, так і у суспільних практиках. Для Ріане Айслер таке поняття як «матріархат» є нерелевантним, через це вона пропонує новий термін гіланія.

Наприкінці 80-их років все більше істориків почали відмовилися від трактування матріархату у якості гінократії, тобто фактичної влади жінок. Проте неологізми, що зустрічаються у назвах жіноцентричного суспільства не завжди мають змогу прижитися. Натомість, було запропоновано наповнити новим змістом старі терміни, так само як це і зробила Розалінд Майлз. Вчена пропонує наступне трактування: «Матріархат значно краще ми можемо зрозуміти у якості форми такої суспільної організації, котра являються засадничо егалітарною, жіноцентричною, у якій всебічна співпраця повноправних чоловіків та жінок вважається цілком природною та нормальною» [173, с. 28]. Найбільш відомим та дійсно фундаментальним дослідженням присвяченим розкриттю проблеми жінки у доісторичну добу являється робота, що вийшла в світ у 1991 році, Марії Гімбутас під назвою «Цивілізація Великої Богині: світ стародавньої Європи» [82]. Базуючись на всебічному аналізі надзвичайно великих масивів археологічних джерел із всіх кінців світу, дослідниця не тільки переконливо та послідовно розкриває жіноцентричний світогляд цілої низки різних культур періоду неоліту, але і досить успішно проводить

реконструкцію властивих їм принципів гендерних відносин. Вчена робить висновок, що незважаючи на загалом вищий статус жінок у сакральній сфері - культових практиках і віруваннях, всеж у соціальних взаєминах між жінками і чоловіками не існувало підпорядкування або диспропорцій, а панували партнерські стосунки і взаємоповага. Досить важливою є позиція Гімбутас також і щодо визначення критеріїв самої цивілізації. Вчена відмовляється від андроцентричної періодизації давньої історії, котра веде свій відлік від початку великих воєн і часів винайдення зброї, дослідниця говорить: «Я не погоджуюсь з тим, що поняття цивілізація необхідно застосовувати тільки по відношенню до войовничих та патріархальних спільнот. Продуктивний потенціал кожної цивілізації визначається рівнем естетичних і творчих досягнень, існуванням нематеріальних цінностей і свободи, це робить існування осмисленим та радісним, а також зрівноваженим розподілом ролей між статями. Неоліт у Європі не був так би мовити «доцивілізаційним» періодом (...). Навпаки, це була у самому найкращому та істинному сенсі цього слова справжня цивілізація» [82, с. 6].

Таким чином, теперішнє феміністське трактування терміну “матріархат” суттєво відрізняється від його первісного значення, котре вклали у зазначений термін автори теорії. Впродовж теоретичних дебатів та глибинних емпіричних досліджень, пройшла реконцептуалізація самої ідеї: від владних/ієрархічних до партнерських/егалітарних гендерних відносин у якості первісного принципу у організації людських спільнот. Найперші антропологині-феміністки у своїх дослідженнях базувалися на тому, що «жіночий досвід суттєво відрізняється від досвіду чоловічого, через це є всі підстави розглядати жіночий досвід у якості окремого предмету дослідження» [184, с. 19]. Одним із провідних постулатів у сучасній феміністській антропології являється теза про те, що дослідження жіночих поглядів, ролей і практик у суспільстві являється вирішальним

для розуміння всіх особливостей та подальших перспектив соціального життя всього людства. Проте цікаво, що вже від самого початку зародження та подальшого становлення феміністської парадигми у науці, антропології, всі дослідниці чітко розуміли всю однобічність чисто жіночих студій, вони вбачали подальшу перспективу їх розвитку у майбутньому саме у гендерних дослідженнях у антропології. Ще у 1975 році Р.Рейтер говорила, що зосередження уваги дослідника на жінках необхідно тимчасово, для того щоби урівноважити дію андроцентризму, наслідком котрого являються неповні та викривлені знання про жінок. «Проте остаточним підсумком подібного підходу, стане переорієнтація антропології на вивчення власне людини. - писала дослідниця, - спочатку зосереджуючись на жінках, нам необхідно переформулювати надзвичайно важливі питання, обов'язково переглянути усі попередні теорії які мали місце і виробити доволі критичне ставлення до всього того, що становить фактичний матеріал. Лише озброївшись подібною свідомістю, ми в подальшому матимемо змогу просуватися далі, до нових досліджень гендеру як у нашій, так і у інших культурах» [175, с.16]. Для всіх антропологів-феміністок цілком адекватне розуміння дійсності і відтворення можливе тільки при умові врахування як жіночої, так і чоловічої перспектив, через це у всіх своїх дослідженнях вони порівнюють і послідовно розрізняють інформацію щодо певного явища, яка була надана жінками і чоловіками, систематично вводячи гендер у якості важливої змінної кожного дослідження.

Отже, феміністська антропологія у 70-80-их роках XX ст. не тільки змогла забезпечити досить солідну емпіричну базу, але і змогла створити методологічні і теоретичні передумови для подальшого становлення та розвитку гендерних досліджень у культурній і соціальній антропології.

РОЗДІЛ 3

Основні тенденції жіночої проблематики в Україні (друга половина XIX - початок XXI ст.)

Зародження певних наукових знань щодо жіноцтва у II-й пол. XIX – на поч. XX ст. стало своєрідною відповіддю на гострі тогочасні виклики у умовах формування зовсім нової ідеології. Домінантою цієї ідеології проголошувалося відстоювання природного права у якості основи громадянської позиції для всіх людей, включаючи і жінок. Відчутна активізація духовних, національно-культурних та суспільно-політичних процесів значно посприяла зародженню у той час фемінології у якості досить нового напрямку наукового знання у тогочасній українській історіографії. Основними мотивами для цього процесу стали дискусії серед суспільстві про права жінок, пошуки шляхів для розв’язання жіночого питання та подальший поступовий розвиток у умовах національного відродження української історичної думки.

Різноманітні проблеми які стосувалися суспільно-правового жіночого статусу були серед найбільш актуалізованих проблем у фемінологічному сегменті тогочасної української історіографії. Розпочинаючи від суто з’ясування певних правових понять (наприклад таких які стосувалися віна, посагу, приданого), тогочасні науковці, поступово із розширенням наявної джерельної бази, почали переходити вже до інтерпретацій надзвичайно складних переплетень місцевих звичаїв і традицій та звичаєвого права з кодифікованими законами. Тогочасні українські фемінологічні студії почали заявляти про себе та визначати себе у якості перехрестя різноманітних наукових течій і світоглядних позицій, котрі стали причиною виокремлення у історіографії двох різних напрямків: один із цих напрямів базувався на національних культурних цінностях (М. Костомаров, О. Левицький, В. Антонович, О. Лазаревський),

інший напрям створив парадигму історії жіноцтва, використовуючи універсальні ліберально-гуманістичні ідеї (І. Буданов, М. Владимирський, В. Шульгін та В. Іконников). Різні антитези і загострений погляд на деякі відмінності між різними народами, етнокультурне протиставлення різних народів зближували представників цих обох течій, при цьому виступаючи досить характерною рисою у фемінологічному дискурсі. Деякі з цих праць містили в собі досить виразний суспільно-політичний підтекст, метою якого було подальше поглиблення різноманітних процесів у національно-культурному відродженні.

Досить високий у українському суспільстві правовий статус жінки, традиційна повноправність жінки стали органічною складовою матриархальної міфологеми М. Костомарова, стали основними елементами його романтичної концепції [35, с. 44]. Таку етнопсихологічну модель М. Костомарова значно доповнила позитивістська конструкція В. Антоновича. Вчений вважає, що наприклад росіяни зневажають жінок, поляки ж постійно перебувають із жінками у конфронтації, а українці ставляться до жінок з повагою [1]. М. Костомаров у своїх дослідженнях досить переконливо доводив суттєві відмінності, котрі існували між українцями і росіянами як у їхній інтерпретації а також сприйнятті православних канонів, так і зовсім різні світоглядні орієнтири, у тому числі і у їхньому ставленні до жінок.

Предметом дослідження М. Владимирського-Буданова [6, с. 94] стали співвідношення у історичному минулому всіх трьох основних компонентів шлюбної процедури - світська влада, публічне визнання та церковне вінчання, децю спрощена схема і добровільна форма розлучень та майнові права жінки яка перебувала у невінчаному шлюбі. Вчений одним із перших звернувся до вивчення цієї проблематики. Він у своєму дослідженні обґрунтував своє переконання щодо того, що церковне

вінчання не було обов'язковим під час укладання шлюбу для переважної більшості населення України включно до XVII ст. [6, с. 99].

Дослідження дотримання церковної традиції при укладанні і розірванні шлюбу, поступового проникнення цієї традиції до сфери приватного життя українців стало одним із пріоритетних напрямів тогочасної української історіографії. Так, у роботі О. Єфименко «Народні юридичні воззріння на шлюб» [25] (1874 р.) було проаналізоване традиційне народне ставлення до шлюбу, у першу чергу, як до громадянського акту. Відповідне висвітлення згадані питання знайшли і у праці Ю. Сіцинського «Сімейне життя у Подолії у першій половині минулого століття» [50] (1891 р.). У цьому дослідженні вчений вибудував картину внутрішньосімейних відносин, проаналізував феномен так званого «громадянського шлюбу» і відповідного до такого «громадянського шлюбу» «вільного» сімейного статусу жінки, а також проаналізував причини такого довготривалого існування (майже до сер. XVIII ст.) такого явища на Поділлі [72, с. 68].

Тематика жіночої релігійної самоідентифікації була репрезентована цілою серією різноманітних матеріалів які були різними за своїм призначенням. Звернення до складних та різних за своїм характером життєвих колізій деяких відомих жінок, зокрема таких як Раїна Могилянка, Софія Тарновська-Острозька, Анна-Алоїза Острозька, кожна із котрих стала уособленням якихось певних релігійних процесів, - це і стало підґрунтям для вже глибшого осмислення усіх цих процесів.

Загалом метою тих фемінологічних студій, що були позначені релігійною проблематикою, було: 1) реконструювати сам процес утвердження різних християнських традицій у сфері приватній та відтворити всі механізми впливів їх на українську родину і всіх членів цієї родини; 2) посприяти розповсюдженню у суспільстві ліберально-демократичних ідей; 3) надати новий інтелектуальний імпульс для

осмислення православно-католицького протистояння, осмислення конфесійних трансформацій української еліти, загострених у той час національним відродженням історично-культурних процесів, протестантських впливів серед українського середовища, це все повинно було посприяти глибшому усвідомленню історичного вибору України та місця України у системі європейської цивілізації.

Яскравими характерними рисами фемінологічного дискурсу періоду кін. XIX – поч. XX ст. стало домінування українознавчого елементу а також перенесення основного акценту до етнографічно-етнологічної площини. Про ці процеси досить переконливо свідчать наукові роботи В. Гнатюка, Ф. Вовка, З. Кузелі, М. Дикарева, В. Шухевича та інших які були об'єднані науковою мережею таких тогочасних періодичних видань як «Етнографічний збірник», «Літературно-науковий вісник», «Записки НТШ», «Матеріали до українсько-руської етнології».

Завдяки своїй багатомірності жіноча компонента стає органічною складовою у теоретичному осмисленні проблем матріархату. Ці проблеми досліджував Ф. Вовк. З'ясуванню специфіки сімейних відносин та вивченню шлюбних обрядів, які несли у собі соціально-культурний код інституції шлюбу була присвячена одна із основних праць Ф.Вовка «Шлюбний ритуал і обряди на Україні». Саму природу соціальної підпорядкованості жінки, котра так і залишалась нерозгаданою, науковець аналізував у зв'язку із іншими різними актуальними науковими проблемами. Витоки її вчений намагався знайти у тих процесах які відбувалися на більш ранніх стадіях історії.

Продовжуючи ті традиції котрі склалися у науковій українській історіографії, дослідження періоду перших десятиліть XX ст. одночасно відбивали у собі всі суттєві зміни у структурі тогочасної історичної науки на новому етапі її розвитку. Це вказувало на сформовані нові пріоритети,

що були продукovanі зміною у культурних і суспільно-політичних векторах розвитку української наукової історії.

Переважає більшість тих питань котрі стосувалися етнографічних, культурологічних, історичних, соціологічних та антропологічних аспектів фемінології, почали розглядатися у рамках діяльності Історично-філологічного відділу, структур, які були об'єднані Історичною секцією очолюваної М. Грушевським. Так, публікації Ф. Мишенка (у галузі візантології), В. Щербини (щодо жіночої освіти у контексті киевознавства), В. Петрової і К. Квітки (щодо фольклористики), К. Копержинського, К. Грушевської, К. Штепи, Ф. Савченка, Н. Заглади (у галузі етнографічної антропології) - всі ці дослідження стали яскравим підтвердженням значного інтересу тогочасних науковців до фемінологічної проблематики. Так, наприклад дослідження правового становища жінки було включено до сфери наукової діяльності Соціально-економічного відділу Академії (а саме Комісії для виучування історії західноруського і українського права та Комісії для виучування звичаєвого права) [106, с. 22].

Однією серед найфундаментальніших у той період стала робота І. Черкаського «Громадський (копний суд) на Україні-Русі XVI - XVIII ст.», що вийшла у 1928 р. У цій праці розглядалися і коментувалися характерні особливості щодо участі жінок у різних судових процедурах [58, с. 101, 342].

У 1921 р. вийшла робота М. Грушевського під назвою «Початки громадянства (генетична соціологія)». У цій роботі науковець, виступаючи одночасно у якості як історика так і соціолога, по суті значно актуалізував фемінологічні студії, він спрямував ці студії до соціоетнологічної і антропологічної площини. При цьому вчений схилився до інтерпретації «жіночого елементу» у якості більш підвладного материнському і сексуальному інстинктам, який був спроможний на них будувати життя, у

протизагу чоловічому, що був більш товаришким, соціальним, здатний організовуватися на ґрунті певних симпатій [16, с. 53–54]. Такі наукові ініціативи Михайла Грушевського були підтримані, а згодом продовжені у науковій діяльності його доньки Катерини Грушевської. Вона присвятила цілу низку своїх публікацій дослідженню на ранніх етапах розвитку цивілізації становища жінки. Так, праця К. Грушевської під назвою «Про дослідження статевиx громад в первісній суспільстві», що вийшла у 1929 р. набула особливого значення. Серед багаточисленних матеріалів Історичної секції ВУАН, а також інших пов'язаних з нею установ Академії, саме цій публікації Катерини Грушевської відводилось особливе місце. Адже саме тут і виявилось відображення гострої необхідності подальших наукових досліджень вченими у сфері історичної фемінології.

Однією із головних складових у предметному полі фемінологічних студій у I-ій третини ХХ ст. стала наукова, літературна та громадська діяльність тогочасних відомих жінок. Із огляду на своєрідну специфіку об'єкта дослідження, культурологічний і історичний дискурси породили подальшу тенденцію до взаємопроникнення і зближення. Так, подальше наукове осмислення феномену інтелектуальної і національно-культурної жіночої творчості проходило у наукових публікаціях М. Василенка, Д. Багалія, О. Грушевського, Д. Дорошенка, М. Грушевського, І. Франка та інших науковців. На цьому етапі досить органічною складовою фемінологічного сегменту стали наукові доробки Д. Донцова, Б. Грінченка, М. Драй-Хмари, М. Куліша, А. Музички, С. Єфремова, А. Ніковського, М. Могилянського які були присвячені жінкам-письменницям. Тогочасну портретну дослідницьку галерею складали провідні для української історії, науки та культури жіночі постаті. Зокрема мова йде про Лесю Українку, Ольгу Кобилянську, Ганну Барвінок, Грицько Григоренко, Христину Алчевську, Марко Вовчок, Олександру Єфименко, Дніпрова Чайка, Любов Яновську Марію Загірню, Наталію Кобринську, Уляну Кравченко, Олену

Пчілку, Пелагею Литвинову-Бартош та інших. Творча спадщина та котрих стали невід'ємною і органічною складовою українського національно-культурного відродження.

Особливості сучасних жіночих студій у історичній ретроспективі визначили в Україні досить складні та різноманітні процеси формування модерної української нації і державотворення на тлі з одного боку великих трансформацій українського суспільства до демократії від тоталітаризму, з другого боку внутрішній потенціал українських суспільно-гуманітарних наук. Становлення гендерних і жіночих студій у історичних науках у незалежній Україні отримало свою специфіку.

У 1990-их роках у рамках дослідження з жіночої історії найбільше розвинулися два напрямки - це дослідження біографій видатних українок та дослідження діяльності різних жіночих організацій. Так сталося у першу чергу завдяки перевиданням досліджень вчених української діаспори. Такі дослідження стали зразком для наслідування для українських вчених як за формою, за дослідницькими підходами і стратегіями, так і за своєю тематикою.

В умовах гострої нехватки українських наукових досліджень у галузі історії українського жіноцтва, з настанням перших років незалежності в Україні починають з'являтися перевидання досліджень північноамериканських дослідників О.Лугового [113], О.Козулі [36], І.Кузич-Березовського [112]. Всі ці праці за своїм жанром є публіцистичними і науково-популярними біографічними нарисами про багатьох видатних жінок-українок, котрі у різні періоди історії починаючи від часів Київської Русі і аж до періоду незалежності України сприяли становленню державності, формуванню української нації, зробили внесок у розвиток української освіти, культури, літератури, науки, доброчинності, духовності тощо.

Невдовзі виходить ціла низка українських розвідок у галузі історичних життєописів видатних жінок України. Дуже відрізняється науковий рівень подібних публікацій - від ґрунтовних наукових монографій, публікацій різних наукових збірників [151] до публіцистичних [9], науково-популярних і суто комерційних видань. Необхідно відзначити, що найбільш часто тут міститься інформація про таких відомих українок як княгиня Ольга, Роксолана, Леся Українка та інш. Але досить часто у цих публікаціях читацу відкриваються нові, безпідставно забуті імена гідних визнання українок.

Необхідність у визнанні здобутків жінок, котрі своєю громадською, творчою, політичною та інтелектуальною діяльністю посприяли становленню української національної держави та розвитку української культури сприяли виданню значної кількості біографічно-довідкових видань [94]. Упорядниками та авторами цих видань були різні краєзнавці, вчителі, журналісти та громадські активісти. Всі вони займалися багаточисельними досить стислими життєписами видатних жінок як із далекого минулого, так і сучасниць, чиї різноманітні досягнення іноді залишаються поза увагою фахових істориків [75]. Проте, суттєвою вадою таких видань став непрофесіоналізм деяких авторів, що досить знижує наукову вартість їх робіт незважаючи на їх працьовитість та ентузіазм у пошуках інформації. Значною перевагою подібних видань являється те, що у них міститься цінна інформація котра заповнює велику прогалину в українській історії, повертаючи з забуття деякі жіночі імена. Важливим являється те, що вони містять в собі не тільки імена і життєписи, а також копії особистих документів, світлини, спогади, листи, щоденники, особисті свідчення та інше, все це дає можливість антропологізувати та візуалізувати історію, вивести її з макрорівня до рівня індивіда у якості провідної дійової особи у історичному процесі. Проте, інколи диспонуючи унікальними та багатими джерелами, автори таких публікацій були не в

зможі узагальнити і проаналізувати, змістовно прокоментувати та належно оформити наявні у своєму розпорядженні джерела [106, с. 27].

У історико-етнографічному вивченні жіноцтва нові можливості відкрили мемуаристика та усна історія. Так, надзвичайно близькою до етнології є усна історія. Вона подібна до етнології за основними своїми методами формування джерельної бази та здійснення польових досліджень, тобто подібність полягає у методі проведення інтерв'ю аудіо-відеофіксації усних свідчень респондентів. Джерела усної історії як правило містять в собі значний етнографічний матеріал щодо побуту, повсякденного життя, вірувань, звичаїв, суспільних уявлень і норм, які були притаманні різним соціальним верствам суспільства. Необхідно відзначити той факт, що навіть у відмінних за своєю тематичною спрямованістю дослідженнях із усної історії, котрі в Україні проводилися у період незалежності, чисельно переважали респонденти саме жіночої статі. Таким чином, на перше місце у таких дослідженнях виходить історичний досвід саме жінок.

Жіночі мемуари та письмові жіночі автобіографії так само досить детально розкривають особливості повсякдення жінок на тлі певного історичного періоду у контексті відповідного соціокультурного середовища. Через це жіночі мемуари та письмові жіночі автобіографії можна вважати досить цінним джерелом для подальшого історико-етнографічного їх аналізу.

Нещодавно методом біографічного інтерв'ю було здійснено декілька дослідницьких проєктів із усної жіночої історії [146, 74]. Такі проєкти засвідчили ефективність згаданого методу у вивченні жіночого історичного досвіду. Як показує світова практика, загалом усноісторичні джерела мають величезний дослідницький потенціал, що, правда, при умовах належного дизайну подібного дослідження - тобто: обрання релевантної методики та обґрунтованої методологічної бази, а також

використання адекватних технік інтерв'ю. Так само надзвичайно важливим є належне документальне оформлення зібраної інформації: архівування, транскрибування, паспортизація тощо.

Одним із найпотужніших стимулів для подальшого розвитку історичних досліджень жіноцтва в Україні вважається робота Марти Богачевської- Хом'як, переклад котрої вийшов друком у 1995 році, під назвою “Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884-1939” [68]. Мартою Богачевською- Хом'як практично було започатковано та завдано так би мовити формат для подальших досліджень у цілому напрямку жіночої історії. Цей новий напрям стосувався вивчення розвитку жіночого руху і діяльності різних жіночих організацій у дорадянській Україні. У своєму дослідженні Марта Богачевська- Хом'як український жіночий рух характеризує як прагматичний фемінізм. Свідомі і освічені українки- тогочасні учасниці жіночих організацій вважали що визволення української жінки є можливим лише за умови визволення української нації. Вони через це відмовилися від феміністської ідеології, тактики і стратегії західноєвропейського зразка. Свою увагу вони зосередили в першу чергу на розвитку національної свідомості, завданнях народної просвіти, соціально-добродійній і культурно-освітній роботі. Незважаючи на все це, всеж емансипаційний ефект від їх такої діяльності був надзвичайно великим.

Через декілька років в Україні були захищені дисертації з історії організованого жіночого руху та невдовзі вийшло друком декілька монографій [83, 115] і різних збірників наукових праць [144]у яких розкриваються особливості жіночого руху у різних регіонах України. Такі дослідження вже ґрунтувалися на великій джерельній базі і були написані на досить серйозному академічному рівні. Значну кількість архівних документів і тогочасної періодики було опрацьовано і це значно підвищує наукову значущість цих досліджень. Необхідно відмітити, що тогочасні

дослідження з історії жіночого руху вміщували в собі значну кількість цінної інформації. Вона включала в себе відомості щодо тогочасного права, законодавчих норм, можливостей жінок - представниць різних соціальних прошарків у конкретному соціально-економічному, суспільно-політичному та культурно-історичному контекстах. Проте, враховуючи описово-фактологічний характер деяких цих досліджень, варто відмітити і досить слабе теоретико-методологічне підґрунтя певних праць.

Неповна, а подекуди і поверхнева обізнаність науковців із новими концепціями жіночих та гендерних студій перешкоджала досить глибокому аналізу складної взаємодії різноманітних чинників, котрі в підсумку зумовили як національну, так і локальну специфіку практики і ідеології українського жіночого руху.

Так само на досить високому рівні у згаданих дослідженнях про діяльність українських жіночих громадських організацій у дорадянський період були висвітлені питання розвитку на території України освіти початкової, професійної і вищої для жінок у якості одного із найважливіших чинників активізації жіночого руху.

У період незалежності України побачили світ ціла низка історико-етнографічних досліджень у яких були висвітлені питання звичаєвого права та громадського побуту українців. Майже у кожному з них зачепалися різні аспекти повсякденного життя і правового становища жінок у сільській громаді і сім'ї. Серед таких досліджень виділяється робота Ганни Горинь "Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX- 30-ті роки XX ст.)" [84]. У цій роботі знаходиться важлива інформація щодо різних моделей розв'язання родинних конфліктів, особливостей становища покриток і вдів, особливостей подружніх взаємин тощо. У працях Юрія Гошка автором використано та проаналізовано значну кількість архівних матеріалів, переважно документів судових процесів XVI-XVIII ст. [85]. Дослідження

Ю.Гошка розкривають особливості структури української сім'ї, розподіл повноважень, прав та обов'язків у ній, а також дають уявлення щодо тогочасних норм моралі, побутуючі санкції за порушення цих норм серед тогочасного населення Карпат. Отже, незважаючи на переважання фактологічного характеру згаданих досліджень, їх по праву можна вважати досить цінним джерелом для дослідження значної кількості питань із життя та побуту тогочасних жінок різного віку та соціального становища.

Вже сталі традиції історичної української фамілістики були продовжені у дослідженні “Мала українська селянська сім'я II-ої пол. XIX-початку XX ст” автором якої є Роман Чмелик [148]. У цій монографії разом з іншим розкривається гендерний розподіл роботи серед подружжя, гендерні відмінності у соціалізації дітей та інше.

Дуже важливими для вивчення специфічних рис становища жінок, які були різного віку, представницями різних соціальних верств, різними за подружнім статусом, у різні історичні періоди, на різних територіях України являються дослідження історико-правничого характеру. До таких досліджень належать праці О.Кривошия та В. Глиняного [106, с. 31].

У роки незалежності України деякі до того маловивчені аспекти із життя української жінки у традиційній сім'ї і громаді стали все чвітіше привертати увагу різних дослідників. Так, наприклад традиційні українські уявлення про репродуктивні функції жінок, їх сесуальність та уявлення про жіноче тіло, а також пов'язані із згадуваними віруваннями різноманітні обряди і практики - все це стає предметом значної кількості наукових досліджень. Вперше було піддано аналізу гендерні аспекти різних ритуалів із родинного циклу. Крім того до сфери наукових інтересів тогочасних дослідників істориків і етнографів так само стають декотрі особливі категорії жінок, яким раніше науковці не приділяли належної уваги. Зокрема: покритка, вдова, відьма, кума, дружина священика, шляхтянка та інші. [80, 79, 104].

Перевидання сучасні тогочасних робіт із української демонології та міфології можуть стати базою для нових досліджень щодо конструювання образу жінки у рамках архаїчної свідомості, визначення специфіки та з'ясування джерел такого етнокультурного стереотипу як фемінність.

Наразі в Україні зростає все більше зацікавлення історією жіноцтва у контексті різних дискусій щодо гендерних проблем у сучасному українському суспільстві. Актуальність дослідження зазначених питань покликала до життя значну кількість публікацій які містять в собі різні сучасні теоретичні підходи та концепції у галузі жіночих та гендерних студій.

Дослідженням з жіночої історії в Україні сприяло видання спеціалізованих хрестоматій “Гендерний підхід: історія, суспільство, культура”[81] та праці Маланчук-Рибак О. “Жінка в історії” [116]. Хрестоматія “Жінка в історії” побудована згідно хронологічного принципу. Тут розкривається становище жінок у різноманітних історико-культурних контекстах на основі тогочасних джерел. Кожен розділ роботи починається із вступної оглядової статті у якій подається опис періоду та цьому періоду погляди на жінку. Хрестоматія “Гендерний підхід: історія, суспільство, культура” містить в собі переклади базових досліджень з методики і теорії гендерних і жіночих студій в етнології і історії, котрі по суті і визначили провідні світові напрямки і тенденції серед подібних студій і стали наразі класикою гендерних та жіночих досліджень.

Незважаючи на те, що ці дослідження являються різними за своєю структурою і змістом, важливість виходу цих праць у яких розглянуто жіночу історію є незаперечною.

Ідея матриархату в етнології, як універсальної стадії у розвитку людства свою актуальність втратила внаслідок занепаду теорії еволюціонізму. В українському народознавстві повернення до ідеї матриархату відбулося у II-й пол. XX ст. у рамках етнопсихологічних

студій, часу, коли була висунута теза щодо домінування жіночого начала у етнопсихіці української нації [106, с. 33].

Робота О.Маланчук-Рибак присвячена проблемам історіософії і історіографії українських жіночих студій [117]. У своєму дослідженні авторка подає докладний огляд народознавчих розвідок у яких досліджувалися українські жінки II-ої пол. XIX- поч. XX ст. а також розглядаються сучасні дослідження які стосуються історії жіночого руху в Україні. У своєму дослідженні О.Маланчук-Рибак проаналізувала різні чинники і передумови формування в українському народознавстві основних символів жіночого які визначили головні параметри інтерпритації у народознавстві суспільної ролі жінки та згодом були трансформовані у сталі жіночі національні архетипи [117, с. 17].

Таким чином, у теперішній час гендерні дослідження і жіночі студії у українській етнології та історії продовжують залишатися на етапі свого становлення. Вони долають важкий шлях інституціоналізації та самоствердження у середовищі вищої школи та академічної науки. У цьому процесі успіх і цілковите долучення нашого українознавства до світового наукового прогресу залежить від того чи здатні сучасні дослідники опанувати та навчитися досить ефективно застосовувати на українському ґрунті доступний на даний момент інструментарій.

Отже, вже від другої пол. XIX ст. основними системоутворюючими компонентами фемінологічних студій стали різні дискусійні питання які стосувалися правового і соціального статусу жінок, релігійного життя жінок, перебування жінок при владі, різних впливів певних представниць жіночої статі на перебіг різних історичних подій. На зламі XIX – XX ст. фемінологічні студії стають органічною складовою наукових українознавчих досліджень. У фемінологічних студіях, поглиблюючи і доповнюючи автентичність української історії, поступово пріоритетні позиції займають наукові етнологічні дослідження, які представляли жінку

у її різних вікових стадіях у калейдоскопі жіночого повсякденного життя, та у колі родинних відносин. У першій половині XX ст. предметне поле фемінології зазнає певних змін. Такі зміни були зумовлені зародженням нових задач і нових наукових структур, зокрема, вони були зумовлені необхідністю осмислення наукової, культурної, громадської, літературної діяльності жіноцтва. Найхарактернішою рисою у дослідженнях, що були присвячені історії жіноцтва, була тенденція до розвитку у межах єдиного українського етнографічного простору, їх закономірність, тяглість, еволюційний характер, спадковість, та тривалість у історіографічній традиції так само домінуючу систему патріархальних цінностей. Поряд з цим ми можемо спостерігати, що дослідження становища жінки досить часто підпорядковувалося ширшим соціальним і національним стратегіям. У зв'язку з цим у українській історіографічній традиції поступово сформувався так би мовити своєрідний трикутник бінарних зіставлень котрий, у свою чергу, відкривав для дослідників додаткові можливості для глибшого пізнання та реконструкції різних історичних процесів.

ВИСНОВКИ

На відміну від статі біологічної, яка є анатомо-біологічною відмінністю, на підставі котрої людину визначають як чоловіка чи жінку, гендер являється соціальною статтю яка формує психологічні, візуальні, культурні, поведінкові та інші соціально-культурно зумовлені відмінності між чоловіками і жінками. Гендер конструюється соціально, він зумовлений культурою суспільства у певний історичний період.

Сам термін «гендер» має значну кількість дефініцій. Це зумовлено до певної міри міждисциплінарним характером гендерних досліджень, проте більшість із цих досліджень акцентує свою увагу на соціальний природі зазначеної категорії. Гендерна рівність це рівноправний статус чоловіків та жінок, рівні їх можливості для реалізації цього статусу, це дає однакову можливість представникам обох статей брати рівнозначну участь в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Її досягнення спрямовується на забезпечення рівноправної участі у розподілі ресурсів та всіх процесах прийняття рішень незалежно від статі особи, партнерства і співпраці між чоловіками та жінками.

Можна виділити такі основні причини нерівності, як: 1) гендерні установки; 2) стереотипи. Наразі у світовій науці є очевидним активний розвиток гендерної термінології, та прослідковується уніфікація підходів до її трактування. Процес оцінки впливу різноманітних законодавчих актів, заходів, політик, прийнятих рішень, що впливають на життя чоловіків та жінок називають гендерним мейстрімінгом, тобто запровадження гендерних підходів чи гендерне інтегрування. Одночасно з цим існують і гендерні упередження, тобто негнучке, ірраціональне відношення до певної категорії людей.

Паритетна демократія та гендерна рівність являються засадами будь-якого демократичного суспільства та загальновизнаними цінностями. «Гендерна демократія» являється системою нормативно упорядкованих, а

також передбачених політико-правовими принципами свобод, прав та обов'язків чоловіків та жінок, стійке забезпечення можливості їхньої рівноправної реалізації, дотримання їх у всіх галузях життєдіяльності із урахуванням гендерних потреб і інтересів при допомозі відповідного правового механізму їх реалізації. Паритетна демократія не тільки визначена статевою ознакою, вона ґрунтується на значно ширшому міждисциплінарному підході.

Вже від другої пол. XIX ст. основними системоутворюючими компонентами фемінологічних студій стали різні дискусійні питання які стосувалися правового і соціального статусу жінок, релігійного життя жінок, перебування жінок при владі, різних впливів певних представниць жіночої статі на перебіг різних історичних подій. На зламі XIX – XX ст. фемінологічні студії стають органічною складовою наукових українознавчих досліджень. У фемінологічних студіях, поглиблюючи і доповнюючи автентичність української історії, поступово пріоритетні позиції займають наукові етнологічні дослідження, які представляли жінку у її різних вікових стадіях у калейдоскопі жіночого повсякденного життя, та у колі родинних відносин. У першій половині XX ст. предметне поле фемінології зазнає певних змін. Такі зміни були зумовлені зародженням нових задач і нових наукових структур, зокрема, вони були зумовлені необхідністю осмислення наукової, культурної, громадської, літературної діяльності жіноцтва.

Найхарактернішою рисою у дослідженнях, що були присвячені історії жіноцтва, була тенденція до розвитку у межах єдиного українського етнографічного простору, їх закономірність, тяглість, еволюційний характер, спадковість, та тривалість у історіографічній традиції так само домінуючу систему патріархальних цінностей. Поряд з цим ми можемо спостерігати, що дослідження становища жінки досить часто підпорядковувалося ширшим соціальним і національним стратегіям. У

зв'язку з цим у українській історіографічній традиції поступово сформувався так би мовити своєрідний трикутник бінарних зіставлень – українсько-російських, європейсько-українських та російсько-європейських, котрий, у свою чергу, відкривав для дослідників додаткові можливості для глибшого пізнання та реконструкції різних історичних процесів.

Дослідження вчених періоду II-ої пол. XIX ст. – поч. XX ст., здебільшого присвячені суспільно-правовому статусу жінок, їхнім функціям і соціальним ролям на різних етапах історії, жіночій і релігійній ідентифікації варто розглядати як відповідь науковців на тогочасні суспільно-політичні трансформації епохи у контексті розвитку, національного відродження та інституалізації історичної науки.

Жіноча історія відноситься одночасно як до найбільш класичних, так і до найбільш нових галузей українських історичних досліджень. Більш ніж півтора століття тому декотрі з українських дослідників стали цікавитися жіночою тематикою, внаслідок чого на поч. XX ст. почала з'являтися значна кількість робіт у яких висвітлювалися історичні долі українського жіноцтва. Необхідно відмітити, що дослідження з історії українських жінок того часу розвивалися у контексті не лише української, а світової наукової думки, туди були залучені провідні на той час підходи та теорії, а іноді навіть такі з них, які випереджали передові світові тенденції. Дійсним маніфестом феміністських основ дослідження жіночої тематики у тогочасних історико-антропологічних студіях виявилася стаття Катерини Грушевської під назвою «Про дослідження статевих громад у первісному суспільстві», яка вийшла у 1929 р. Таким чином, ще за двадцять років до виходу в світ робіт Симони де Бовуар, українська науковиця Катерина Грушевська досить гостро розкритикувала тогочасних дослідників за їхню схильність зосереджувати свою увагу на так званих

«чоловічих» вимірах культури. Вчена наголошувала увагу на тому, що інтереси наукового пізнання вимагають дослідження та висвітлення з подальшим врахування як чоловічої, так і жіночої візії суспільства. І саме це на думку вченої значно посприяє подальшому відтворенню більш цілісної картини з історичного минулого.

Проте наукові висновки видатної української дослідниці, чий науковий роздуми та підходи значно випереджали свій час, ще протягом тривалого періоду залишалися без відгуку. У радянський період зародки та основні тенденції у формуванні жіночої історії у якості повноцінної галузі історичних досліджень були перервані. У цей період на протязі десятиліть загалом вся українська історична наука зазнала глибокої стагнації, а це в свою чергу негативно позначилося так само і на дослідженнях жіночої історії. Жіночі студії у історії в Україні почали відроджуватися лише після розпаду СРСР, проте спочатку вони опинилися у подвійно програтій ситуації. Це відбулося внаслідок того, що, з одного боку, у суспільних науках панував методологічний хаос і теоретичний вакуум, з іншого боку відбувалося усвідомлення українськими науковцями своєї відірваності від міжнародних наукових мереж. Адже у цей час близько двох десятиліть у країнах Європи та Північної Америки дослідження жіночої історії стрімко розвивалися. Так само як і відбувалося усвідомлення українськими науковцями своєї відірваності від власного коріння. Внаслідок розриву тяглості у розвитку українських досліджень з історії жіноцтва, вітчизняні дослідники не були добре обізнані з науковою спадщиною своїх попередників, адже їхні наукові дослідження протягом десятиліть було ув'язнено у бібліотечних «спецхранах». Проте, на щастя, такий період розгубленості був нетривалим. І деякі дослідниці зважилися значно поновити жіночу історію в Україні. Вони одночасно почали вивчати як світовий теоретичний доробок, так і закладати основи своїх власних оригінальних досліджень. Необхідно пам'ятати про те, що на жаль жіноча

історія в Україні наразі не є інституціоналізованою дисципліною, тому дослідники у цій галузі поки ще не можуть розраховувати на підтримку вже сформованого наукового середовища. У теперішній час гендерні дослідження і жіночі студії у українській етнології та історії продовжують залишатися на етапі свого становлення. Вони долають важкий шлях інституціоналізації та самоствердження у середовищі вищої школи та академічної науки. У цьому процесі успіх і цілковите долучення нашого українознавства до світового наукового прогресу залежить від того чи здатні сучасні дослідники опанувати та навчитися досить ефективно застосовувати на українському ґрунті доступний на даний момент інструментарій.

Цитати

Цитати

50

- 1 "Родина та душа народу"
- 2 "Значение малорусских свадебных обрядов в истории эволюции семьи"
- 3 "Нарис домашнього життя та нравів великоруського народу у 16-17 ст"
- 4 "Дві руські народності"
- 5 "Сімейний побут у творах південноруської пісенної творчості"
- 6 «образ жінки від самих початків її зрілості до приведення нею дитини у світ»
- 7 "І-им актом нерівності у середині роду-племені є поневолення жінки, жінка досить часто є І-им невільником та І-ою домашньою худобою яку використовували у господарстві у якості фізичної сили"
- 8 "для жінки патріархальна конструкція роду є принципово менш сприятливою"
- 9 "Про дослідження статевих громад у первісному суспільстві"
- 10 "намагається трактувати жінку поза культурним контекстом"
- 11 "Через те, що внаслідок обставин було більш досліджено більш докладно "чоловічий світ" - тобто чоловічо-громадський культурний аспект - говорила Катерина Грушевська

- 12 " [15, с. 26-28]. Зазначена теза, що належить К. Грушевській про чоловіка-як-норму, а жінку-як-інше у традиційній культурі на двадцять років випередила провідну ідею фундаментального дослідження "Друга стаття", що належить перу Сімони де Бовуар [67]. Саме це дослідження, яке побачило світ у 1949 році, вважається класикою феміністської критики культури. Крім того, таку свою концептуальну наукову позицію Катерина Грушевська висловила ще задовго до того як вийшли в світ загальновідомі роботи Маргарет Мід [119, 171, 172]. Зазначені дослідження М.Мід вважаються найпершими спробами у культурній антропології рівноцінно проаналізувати чоловічий та жіночий світи в рамках однієї етнічної традиції. Отже, як бачимо, Катерина Грушевська, ще у 1929 році цілком слушно наголошувала на тому, що правильність та доцільність наукового пізнання вимагають висвітлення як чоловічої, так і обов'язково жіночої візій культури і суспільства, оскільки лише такий підхід може сприяти науковому відтворенню цілісної картини минулого. Проте, на жаль, думки та наукові підходи цієї видатної української науковці, котрі на багато років випереджали свій час і передували світовим тенденціям у розвиткові жіночих студій, на довгі роки залишилися без уваги. Причиною цього стало фізичне знищення у роки сталінських репресій української інтелектуальної еліти і неможливість доступу до наукової спадщини провідних українських етнографів поч. XX ст., що була закрита у "спецфондах" - все це призвело до суттєвої стагнації багатьох теоретичних розробок у зазначеній галузі українських наукових досліджень. РОЗДІЛ 1 Основні підходи до розуміння гендеру та гендерної рівності. Гендер як категорія соціально-історичного аналізу етнічної культури Знання історії таких понять як "гендер" та "гендерна рівність" дає розуміння та демонструє їхній нерозривний зв'язок із новітніми прогресивними тенденціями сучасного розвитку всього людства, виводить на якісно новий рівень суспільного розвитку котрий бере свій початок від зникнення біполярного світового порядку і умовлює потребу якомога більш повного залучення до прийняття різноманітних рішень як можна більш широким суспільним груп. Розподілення на дві сутності - жіноче та чоловіче протягом тисячоліть було одним із основних розподілів людського буття. У культурах європейських народів на ґносеологічному і онтологічному рівнях жіноче та чоловіче існують у якості елементів культурно- символічних частин бінарних опозицій, так, чоловіче - культура, дух, світло, праве, верх, непапрне, а жіноче - природа, тіло, темрява, ліве, низ, парне. Цікаво те, що дієвість різноманітних уявлень про жіноче і чоловіче існує за межами суто соціальних функцій. Взагалі не пов'язані із статтю багаточисельні поняття (наприклад: земне та божественне, тілесне та духовне, природне та культурне) через культурно-символічні ряди ототожнювалося із жіночим і чоловічим. При такому розподілі у аксіологічному сенсі можна простежити ієрархізацію. Так, як правило все те, що означене як жіноче або сисволізує жіноче виявляється негативно забарвленим, менш престижним та вартісно зниженим [77, с.55]. Стать людини як правило пов'язують із репродуктивною системою, хромосомним набором, будовою статевих органів тобто розуміється, що стать є анатомо-біологічною відмінністю, згідно якої людей визначають як жінку чи чоловіка [137, с. 148]. На відміну від біологічної статі, яка дається людині від її народження
- 13 «масово саме поняття «гендер» вперше почали вживати американські феміністки, котрі наполягали на докорінній соціальній рівності таких відмінностей які визначаються терміном «стать». В Україні термін «гендер» досить широко використовують, проте, наразі у нашому законодавстві він відсутній. На превеликий жаль, іноді таке поняття як «гендер» досить некоректно ототожнюють із статтю людини та/або її сексуальною орієнтацією. Але сексуальність являється іншою характеристикою соціальної ідентичності певної людини поряд з такими важливими її характеристиками, як етнічне походження, вік, релігійні переконання тощо [77, с. 44]. Вперше розмежування статі біологічної і соціальної, а разом з цим і використання терміну "гендер" у науковому обігу у новому значенні пов'язане з виходом у Лондоні в 1968 р. роботи Роберта Столлера - американського психоаналітика "
- 14 «паритетна демократія»
- 15 ""Гендер: корисна категорія історичного аналізу"
- 16 «Витоки даної книги криються у жіночому русі. Поставлені у книзі запитання є більшими ніж суто академічні: адже відповіді на ці питання значно допоможуть феміністкам у їхній боротьбі проти сексизму що панує в нашому суспільстві. При вивченні інших суспільств, ми можемо побачити, що нерівність між статями була і є поширена і, що інституції, у котрих вона виявляється, мають досить складну і довгу історію. Для того аби насправді зрозуміти таке явище, нам необхідно виявити його витoki, основні джерела і простежити усі їх трансформації й різновиди. Політична критика наша повинна ґрунтуватися саме на такому розумінні походження та подальшого розвитку сексизму»
- 17 «всі престижні цінності завжди були пов'язані із чоловічою діяльністю»
- 18 «Жінка- збирачка: чоловічий ухил в антропології»
- 19 «хоча існує значна кількість етнографічних відомостей про жінок, проте як правило всю цю інформацію надали не самі жінки, її надали чоловіки у відповідь на запитання дослідників про їхніх дружин, матерей, дочок, сестер тощо. Нажаль, досить часто дослідники-етнографи значно недооцінюють декотрі аспекти із життя жінок, вони чи недостатньо аналізують їх, чи взагалі оминають їх у своїх працях»

- 20 «Уся зібрана дослідником інформація повинна бути критично профільтована, для того щоби виявити властиву їй тенденційність. У антропологічних працях про інші культури ми повинні бути свідомі потенційного подвійного чоловічого ухилу: ті упередження, котрі ми самі привносимо до наших досліджень, а також ті упередження, із котрими ми стикаємося у суспільствах, у яких домінують чоловіки. Наш науковий вишкіл як правило віддзеркалює, продовжує і підтримує хибне припущення про вищість чоловіків, котре так властиве нашому суспільству. Переважну більшість антропологів складають чоловіки, або ж жінки, які були навчені чоловіками, тому вони усі орієнтовані на чоловіків. Це є причиною того, що дуже часто до польових досліджень ми приносимо чоловічий ухил»
- 21 «Жінка, культура і суспільство»
- 22 «Жінки і чоловіки: погляд антрополога»
- 23 «До антропології жінок»
- 24 «Творчу енергію у антропологів завжди підігріває напруження, яке спричинене двома різними низками завдань: пояснити як загальнолюдські універсалії, так і культурні особливості водночас. Із огляду на таке жінка стає однією із найгостріших проблем, із котрими потрібно мати справу. Другорядний статус, який займає жінка у суспільстві і є загальнокультурним фактом, саме такою універсалією. Але у межах такого загального факту символи жіночого і конкретні культурні концепти є надзвичайно різноманітними і навіть взаємнозаперечними. А самі погляди на жінок, та жіночий вплив і суспільний внесок є вкрай несхожими у різних культурах. Навіть на протязі різноманітних періодів історичного розвитку у конкретній культурній традиції. Ці обидва явища то є факт універсальності і культурного розмаїття, вони являються проблемою, яка потребує майбутнього з'ясування»
- 25 «Жінка самим природним чином може творити нове у межах свого ества, у той час як чоловік вільний чи мусить творити штучним чином - при допомозі засобів культури, й таким чином, підтримувати культуру»
- 26 «Жінкою не народжуються: нею стають»
- 27 «Навіть у тому випадку, якщо зв'язок природа/культура являється універсальною наскрізною структурою всіх без виключення культур, він не завжди конструється так, як, здавалося би, натякає моя стаття у таких відносинах як «домінування» або навіть «вищості» культури над природою (...). Проте, все ж таки має свій сенс і те, що, по перше - така опозиція як природа/культура є поширеною (або універсальною) структурою, і, по друге, дійсно, загалом (а можливо і завжди) жіноче співвідноситься із чоловічим так само як природа співвідноситься з культурою (...). Тому така вірогідність того, що обидві групи понять стануть взаємопов'язаними у конкретному історичному і культурному контексті усе таки видається мені досить високою»
- 28 «І дійсно, самою великою «помилкою» у моїй статті, зазначає науковиця, являється теза про те, що зв'язок між чоловіком і культурою та жінкою і природою «пояснює» чоловіче домінування, не дивлячись на те чи є воно універсальним чи ні. Швидше пояснення універсального, або майже універсального, домінування чоловіків потрібно розуміти як певний наслідок якихось складних взаємодій функціональних схем, тілесних характеристик і динаміки влади»
- 29 «Будь-яка діяльність чоловіка, на противагу заняттям жінок, завжди визнається як першорядна та найважливіша, а культурні системи як правило надають цінності і авторитету діяльності чоловіків та чоловічим ролям. Всупереч некоторим відомим припущенням існує зовсім небагато підстав вважати, ніби десь існують або колись існували суспільства первісного матріархату, спільноти, у яких би жінки домінували у такій самий спосіб, у котрій чоловіки панують у відомих нам наразі суспільствах. Схоже, що до певної міри асиметрія у культурних поцінуваннях жіночого і чоловічого являється універсальною»
- 30 «Геть повсюдно, від тих суспільств, котрі ми би могли назвати найбільш рівноправними, і до тих суспільств, у яких найбільш виразно виявляється статева стратифікація, чоловіки постають у якості осердя культурної цінності. Де б то не було, чоловіки всеж мають певний авторитет над жінками, що чоловіки мають якесь певне узаконене культурою право на підлеглість та покору жінок»
- 31 «Жіноча автономія та громадська роль з'являються у той час, коли [громада] починає зважати на цілу низку рішень, котрі ухвалили жінки. Статус жінок не являється дослівно «рівним» з чоловічим, проте вони є особами жіночої статі котрі мають свої власні обов'язки, права та відповідальність котрі доповнюють чоловічі, проте ні в якому разі не являються щодо них другорядними»

- 32 «Різноманітні культури демонструють значне розмаїття у обсягах існування у них рівності або нерівності статей, члени таких спільнот свідомі цього (...). У тих випадках коли ми використовуємо термін "домінування" відносно людей, що ж, ми тоді, власне кажучи, цим терміном позначаємо? У тому випадку, якщо ми маємо тільки лосить туманне уявлення щодо того чим є домінування, тоді ми не можемо знати напевно, що саме домінування і віддзеркалює досвід як чоловіків, так і жінок, а не являється чимось таким, що полюбують стверджувати чоловіки та заперечувати жінки. Ми намагаємося вибудовувати теорії із категорій відмінностей, проте ми не знаємо, про те, чи ієрархії і опозиції, котрі ми конструюємо, насправді являються універсальними, або ж вони лише віддзеркалюють весь наш досвід стратифікованого суспільства»
- 33 «Сексуальна політика»
- 34 «як системи економічної, культурної, соціальної, яка забезпечує домінування чоловіків у сім'ї та суспільстві, де жіночі інтереси підпорядковані інтересам чоловіків»
- 35 «Обмін жінками»
- 36 «Впродовж 1970-х років основні дискусії феміністської антропології були зосереджені переважно на «жіночому статусі», «субординації жінок» і «соціостатевих ролях». У цей час постали два взаємопов'язані між собою завдання: 1) пошук пояснень історично сформованої або універсальної підлеглості жінок; 2) розвиток різних підходів для крос-культурного аналізу становища жінки. Проте значна кількість дослідників вважали, що жінки завжди та повсемірно були підпорядковані чоловікам, але було так само і гостре розуміння того, що відносна впливовість та автономія жінок та жіночі ролі у різних культурах досить суттєво відрізнялися»
- 37 «Деякі явища неможливо взагалі порівнювати, через це негативна або позитивна оцінка життя жінок деінде буде завжди вибірковою та частковою»
- 38 «змушує як жінок, так і чоловіків уявити собі суспільство, котре не являється патріархальним, а воно є таким, у якому жінки могли би напевне вперше у житті мати владу над своїм власним життям (...) Уявляти собі подібне суспільство, на думку Пола Вебстера, - політично надзвичайно важливо. Адже дискусія про матріархат розкриває всі вади старої парадигми, і це, природно, заохочує жінок творити зовсім нову»
- 39 «Чаша та меч: наша історія, наше майбутнє»
- 40 «Матріархат значно краще ми можемо зрозуміти у якості форми такої суспільної організації, котра являється засадничо егалітарною, жіноцентричною, у якій всебічна співпраця повноправних чоловіків та жінок вважається цілком природною та нормальною»
- 41 «Цивілізація Великої Богині: світ стародавньої Європи»
- 42 «Я не погоджуюсь з тим, що поняття цивілізація необхідно застосовувати тільки по відношенню до войовничих та патріархальних спільнот. Продуктивний потенціал кожної цивілізації визначається рівнем естетичних і творчих досягнень, існуванням нематеріальних цінностей і свободи, це робить існування осмисленим та радісним, а також зрівноваженим розподілом ролей між статями. Неоліт у Європі не був так би мовити «доцивілізаційним» періодом (...). Навпаки, це була у самому найкращому та істинному сенсі цього слова справжня цивілізація»
- 43 «жіночий досвід суттєво відрізняється від досвіду чоловічого, через це є всі підстави розглядати жіночий досвід у якості окремого предмету дослідження»
- 44 «Проте остаточним підсумком подібного підходу, стане переорієнтація антропології на вивчення власне людини. - писала дослідниця, - спочатку зосереджуючись на жінках, нам необхідно переформулювати надзвичайно важливі питання, обов'язково переглянути усі попередні теорії які мали місце і виробити доволі критичне ставлення до всього того, що становить фактичний матеріал. Лише озброївшись подібною свідомістю, ми в подальшому матимемо змогу просуватися далі, до нових досліджень гендеру як у нашій, так і у інших культурах»
- 45 «Народні юридичні воззріння на шлюб»
- 46 «Сімейне життя у Подолі у першій половині минулого століття»

47 "Білим по білому: Жінки в громадському житті України, 1884- 1939"

48 "Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX- 30-ті роки XX ст.)"

49 "Гендерний підхід: історія, суспільство, культура"

50 "Жінка в історії"

Вилучення

Вилучення

151

http://www.empedu.org.ua/sites/default/files/attached-files/publications/vidpovidalnist_web.pdf	0.13%
https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/osvitnya_diyalnosti/slugbova_pidgotovka/navchalno_metoduchne_zabezpechennya/gumanit...	0.12%
https://genderindetail.org.ua/netcat_files/68/76/01_Comments.pdf	0.12%
http://linguist.de.co.ua/publications/2005/04/22/androtsentrichniy_di_43.html	9 джерел 0.11%
https://eprints.kname.edu.ua/47799/1/%D2%90%D0%95%D0%9D%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%9D%D0%90%20%D0%9F%D0%...	0.05%
https://urok.osvita.ua/materials/fahova-peredvysha-osvita/vihovnij-proekt-gender-rivni-prava-rivni-mozlivosti/attachment-downloa...	0.1%
https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3750/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D0%B0%D0%B9%20%D0%86.%D0%9E_...	0.1%
https://archive.org/stream/zoshyty/%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1...	0.09%
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3540/Martsenyuk_Gender_and_non_discrimination%20.pdf?isAllowed=y&...	0.09%
http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/39662	0.04%
http://gender.univer.kharkov.ua/speckursy-040-02.shtml	10 джерел 0.04%
http://zavantag.com/docs/11/index-2926481.html?page=2	7 джерел 0.04%
http://www.iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf	0.09%
https://eprints.oa.edu.ua/8582/1/%D0%A1%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%20%D1%82%D0%B5%D0%BD%D...	0.09%
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15398/Intehratiia_hendernoi_skladovoi_v_analitychni_materialy.pdf?isA...	0.08%
https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/d2/dissertations/2/1.pdf	0.08%
http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3322/Martseniuk_Dysertatsiia.pdf	0.08%
https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/11138.pdf	5 джерел 0.08%
https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/konferenciya_genderna_29_10_2021.pdf	0.07%
http://uamoderna.com/images/biblioteka/Kis_Roman_Final3.pdf	15 джерел 0.06%

[illegible]

Вилучення по Бібліотеці акаунту

151

Студентська робота	ID файлу: 1008292532	Навчальний заклад: Lviv Polytechnic National University	22 Джерело	0.15%
Студентська робота	ID файлу: 1000815968	Навчальний заклад: V.I. Vernadsky Taurida National University	7 Джерело	0.08%
Студентська робота	ID файлу: 1005761879	Навчальний заклад: Poltava National Technical Yuri Kondraty	4 Джерело	0.09%
Студентська робота	ID файлу: 1012447238	Навчальний заклад: Taras Shevchenko National University of	3 Джерело	0.04%
Студентська робота	ID файлу: 9383683	Навчальний заклад: Ukrainian Catholic University		0.04%
Студентська робота	ID файлу: 1014459439	Навчальний заклад: Taras Shevchenko National University of	5 Джерело	0.09%
Студентська робота	ID файлу: 1000862367	Навчальний заклад: Ukrainian Catholic University	9 Джерело	0.08%
Студентська робота	ID файлу: 1004394933	Навчальний заклад: Taras Shevchenko National University of Kyiv		0.08%
Студентська робота	ID файлу: 10407667	Навчальний заклад: Kyiv School of Economics		0.08%
Курсова Халатурник І.Т	ID файлу: 1007506011	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National	15 Джерело	0.08%
Студентська робота	ID файлу: 8220668	Навчальний заклад: National Technical University of Ukraine "Kyiv Polyte...		0.01%
laws_2018_195.pdf	ID файлу: EF-100000004948	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Uni	28 Джерело	0.05%
laws_2017_160.pdf	ID файлу: EF-100000006456	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National Uni	11 Джерело	0.05%
Студентська робота	ID файлу: 1014644658	Навчальний заклад: Taras Shevchenko National University of Kyiv		0.05%
Студентська робота	ID файлу: 1002909353	Навчальний заклад: Lviv Polytechnic National University	2 Джерело	0.05%
hist_2012_022.pdf	ID файлу: EF-13552	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University		0.04%
Студентська робота	ID файлу: 8396745	Навчальний заклад: V.I. Vernadsky Taurida National University	2 Джерело	0.04%
Студентська робота	ID файлу: 1005769795	Навчальний заклад: National University of Water Managemen	8 Джерело	0.04%
Студентська робота	ID файлу: 1011413989	Навчальний заклад: National Aviation University		0.04%
phil_2012_040.pdf	ID файлу: EF-14358	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University	3 Джерело	0.04%
Студентська робота	ID файлу: 1009532277	Навчальний заклад: Taras Shevchenko National University of	6 Джерело	0.04%

Laws_2017_176	ID файлу: 1646041	Навчальний заклад: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University		0.04%
Студентська робота	ID файлу: 813311	Навчальний заклад: National University of Life and Environmental Sciences	2 Джерело	0.04%
Луцишин Еволюція жіночого руху в США (д.п. XIX-XXст.)	ID файлу: 1000641605	Навчальний заклад: National University of Life and Environmental Sciences	10 Джерело	0.04%
Студентська робота	ID файлу: 1015249836	Навчальний заклад: National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"		0.04%
Студентська робота	ID файлу: 1014374057	Навчальний заклад: National Aviation University	3 Джерело	0.04%
Студентська робота	ID файлу: 1005980596	Навчальний заклад: State University Kyiv National Economic University of Ukraine	2 Джерело	0.04%